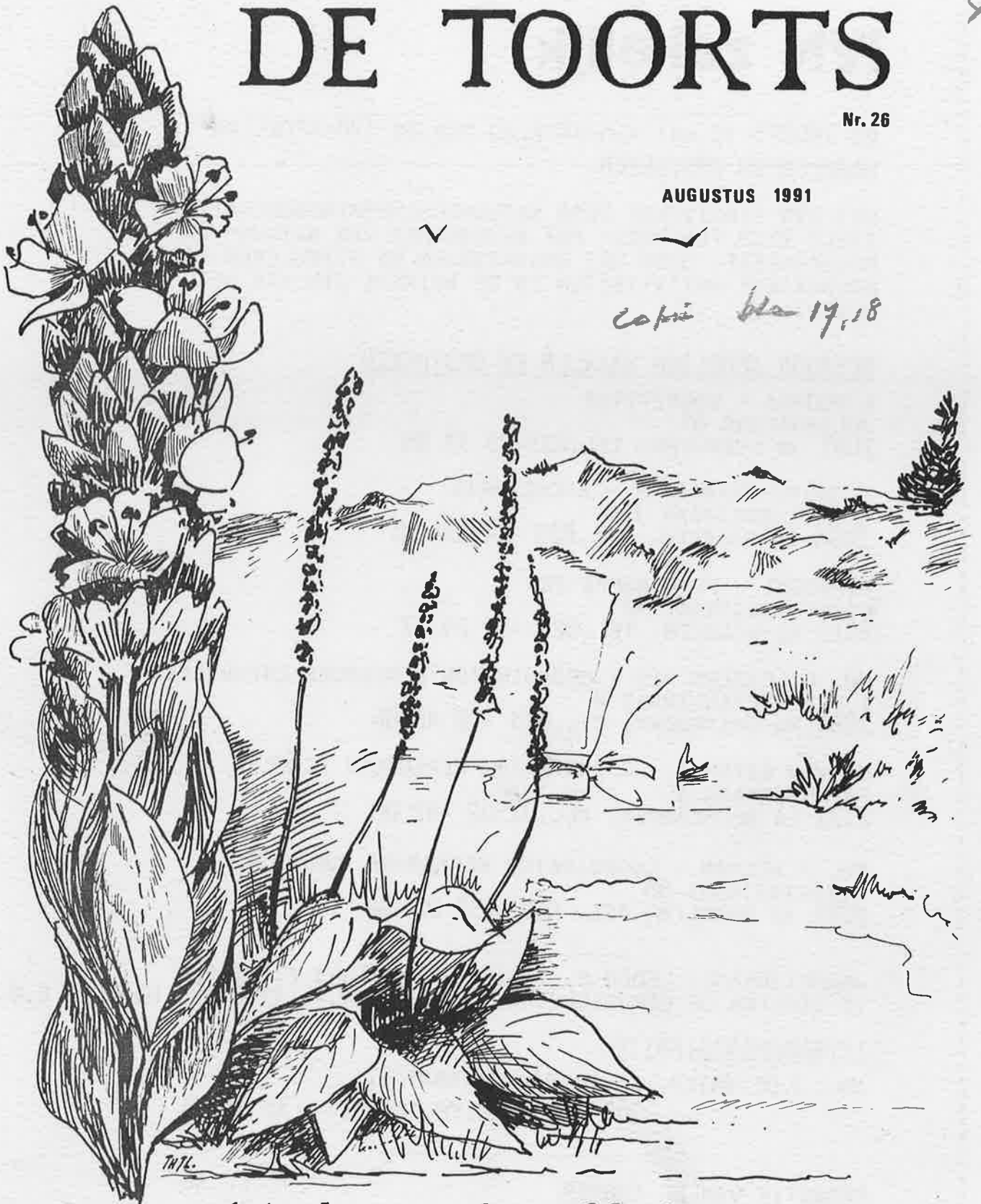

DE TOORTS

Nr. 26

AUGUSTUS 1991

copie bla 17, 18

contactblad van de afdeling
haarlem en omstreken
van het IVN

9^e JAARGANG

IVN zakelijk

DE TOORTS IS HET KONTAKTBLAD VAN DE IVN-AFDELING
HAARLEM EN OMSTREKEN.

HET IVN (INSTITUUT VOOR NATUURBESCHERMINGSEDUKATIE)
STELT ZICH TEN DOEL: HET BEVORDEREN VAN NATUUR- EN
MILIEUBESEF, DOOR HET ORGANISEREN EN STIMULEREN VAN
EDUKATIEVE AKTIVITEITEN IN DE RUIMSTE ZIN VAN HET
WOORD.

BESTUUR AFDELING HAARLEM EN OMSTREKEN

R.ROORDA - VOORZITTER
JULIANALAAN 63
2051 JM OVERVEEN. TEL.023-25 33 08

C.TH.M. PENNEKAMP - SECRETARIS
SCHOTLANDSTRAAT 168
2034 LG HAARLEM. TEL.023 -36 04 90

F.HAGENS - PENNINGMEESTER
SOESTDIJKSTRAAT 30
2012 KS HAARLEM. TEL.023 -31 24 27

MW. C.LEYZERS VIS - COÖRDINATOR WERKGROEP EXKURSIES
I.V.D.WAEYENSTRAAT 4
2064 XN SPAARNDAM. TEL.023 -38 46 06

N. VAN ESTERIK - COÖRDINATOR WERKGROEP SCHOLEN
FAZANTENLAAN 3
2121 EA BENNEBROEK. TEL.02502 -92 00

MW. A.WEGMAN - COÖRDINATOR WERKGROEP KURSUSSEN
C.KOETSSTRAAT 58
2036 AB HAARLEM. TEL. 023 -35 22 24

JAARBIJDRAGE: LEDEN F. 22,50 - DONATEURS F. 25,00
TE STORTEN OP GIROREKENING 5007954 T.N.V. IVN-AFD. HAARLEM E.O.

LEDENADMINISTRATIE:

MW. J.DE VRIES, ZWITSERLANDSTRAAT 82
2034 BN HAARLEM.TEL.023 -33 15 57

REDAKTIE VAN DE TOORTS

MW.Y.BEERTHUIZEN
JACQ.DE JONG
TH.LITJENS

REDAKTIE-ADRES: JACQ.DE JONG, F.NETSCHERSTRAAT 18
2024 KS HAARLEM. TEL.023 -25 49 41

Inhoud

Bestuursmededeling	2
Afscheid	3
Oproep gidsenbijeenkomst 10 Oktober	5
X Belevissen in het Duinvlietsbos	6 X
Verslagen van interviews door cursisten natuurgidsencursus 9	
Groencursus najaar 1991	15
Heemsteeds scholenproject	16
Praktische aanwijzingen voor een natuurwandeling met kinderen	17
Meningen en suggesties van lezers	19
Buurtgenoten	20
Werkdagen vrijw.natuur-en landsch.beheer Duin en Kruidberg	22
En nu de natuur in, Annie M.G.Schmidt	23
IVN-Haarlem op stap in Zuid-Limburg	24
Eetbare en/of geneeskrachtige kruiden (2)	26 X
Milieu-"Welk materiaal mag op de composthoop"	28
Van de leestafel	29
Presentatieavonden nota Natuurbeheer in de AWD	30
Persbericht:"de bij en wij"	31

De Redactie vestigt in dit nummer van de Toorts gaarne de aandacht op enkele bijzondere bijdragen, zonder evenwel het belang van de overige bijdragen tekort te willen doen.

Allereerst de Bestuursmededeling, waarin onze voorzitter gewag maakt van de gang van zaken omtrent het beleidsplan 1990-1994. Hierin klinken naast hartewensen ook symptomen van zorg doorover een drietal essentiële aspecten van het beleidsplan.

Twee ervan zijn, elk afzonderlijk, maar vooral in hun onderlinge samenhang zeer belangrijk, n.l. meer actieve leden en sterkere profilering van de Afdeling. Het is in dit verband

deste verheugender, dat de Redactie kan wijzen op een zestal bijdragen van de hand van cursisten van de natuurgidsencursus.

Met name vraagt de Redactie Uw aandacht voor een vijftal verslagen, waarin de cursisten de resultaten van hun interviews met vertegenwoordigers van diverse werkgroepen hebben neergelegd.

Een uitstekend initiatief om op de hoogte te raken met het vele werk, dat door de werkgroepen wordt verzet.

Daarnaast is het de moeite waard kennis te nemen van de beschrijving van het Duinvlietsbos, eveneens van de hand van een cursist

Dit stuk demonstreert niet alleen de charme van dit mooie stukje natuur, maar maakt ook gewag van enkele aardige jeugdhervindingen

In het kader van de beschrijving van natuurpaden in Z. Kennemerland vormt dit stuk een welkome bijdrage.

Wellicht vindt dit voorbeeld navolging!

Terugkijkend naar de inhoud van de Bestuursmededeling, meent de Redactie en naar haar delligte overtuiging ook het Bestuur, blij te kunnen zijn met deze initiatieven. Een nieuwe generatie IVN'ers treedt aan! Dat moge duidelijk zijn.

De Redactie

KOPY VOOR HET VOLGEND NUMMER INLEVEREN UITERLIJK 1 NOVEMBER A.S.!!

Bestuurs mededeling

Het Beleidsplan 1990-1994 van onze Afdeling is -zoals in het verslag van de Algemene Leden Vergadering in de vorige TOORTS vermeld staat- samen te vatten in een drietal aspecten:

1. Meer actieve leden;
2. Een sterkere profilering van de Afdeling d.m.v. uitbreiding van de activiteiten.
3. De realisatie van een eigen onderkomen, waarbij de voorkeur uitgaat

naar een Milieu/Educatief Centrum, waar meerdere verenigingen samen kunnen werken. Ik denk hierbij in de eerste plaats aan de stichting Zuid-Kennemerland Natuurlijk.

Het mag duidelijk zijn dat het tweede punt -een sterkere profilering van de Afdeling- in sterke mate afhankelijk is van het aspect van meer actieve leden. Vooral een uitbreiding van de activiteiten door het opzetten van nieuwe werkgroepen, vraagt om daadwerkelijk initiatief.

Dank zij de in 1990 gehouden enquête onder de leden hebben we inzicht in hun mogelijkheden gekregen. Met deze door de computer uitgedraaide kennis lijkt de verwezenlijking van nieuwe werkgroepen, zoals die van Publiciteit en Milieu & Overheid, gemakkelijk. De praktijk leert echter dat het enthousiasme om juist actief te worden binnen een nieuw op te zetten werkgroep daalt, wanneer het op de coördinatie daarvan aankomt: voorwaarde en noodzaak om een goede start te maken! De coördinatoren van de bestaande werkgroepen, die de nieuw op te richten werkgroepen in hun 'rayon' begeleiden, ondervinden bij benadering van eventuele kandidaten voor deze 'voortrekkersfunctie', een dikwijls weifelende houding. En dat, terwijl de bereidheid om met anderen de werkgroep inhoud te geven, volop aanwezig is. Dit kost veel tijd, energie, geduld en doorzettingsvermogen.

Vanwege de bovengenoemde redenen, en omdat de organisatie van de wél van de grond komende 'nieuwe' werkgroepen zich dikwijls nog in een prematuur stadium bevindt, kan ik momenteel geen vastomlijnd, tot in alle details uitgewerkt plan geven over deze vorm van profilering.

Over het derde aspect -de realisatie van een eigen onderkomen- is te vermelden dat de Commissie Natuur en Milieu van de Gemeente Haarlem de Concept Raamnota, waarin sterk wordt gepleit voor de oprichting en financiering van een Milieu/Educatief Centrum, op 14 februari j.l. heeft aanvaard. Verwacht wordt dat, na de behandeling in het College, ook de Raad de nota naar aard en strekking, alsmede het budget van 1991, zal aanvaarden, zodat met uitvoering kan worden begonnen.

Concreet betekent dit voor onze Afdeling, dat het perspectief zich

aftekent van een (bescheiden) onderkomen aan de Kleverlaan (huisvesting Natuur van de Sector Natuur & Milieu), waar de kantine vanaf 1 september a.s. als zaal voor vergaderingen, lezingen en andere bijeenkomsten (capaciteit 50-70 personen) te gebruiken is. Daarnaast behoort de realisatie van een bescheiden tentoonstellingsruimte met een aangrenzende ruimte voor activiteiten, tot de mogelijkheden.

Naar verwachting kan ik op de aankomende Algemene Ledenvergadering op 2 oktober a.s. (in de vergaderruimte aan de Kleverlaan!) meer concreet zijn over de realisering van ons Beleidsplan 1990-1994.

Ronald Roorda

*****

Afscheid

Op de afscheidsbijeenkomst ter gelegenheid van het overlijden van Sis de Jong op 1 juni 1991 in het Chr. Lyceum "Marnix van St. Aldegonde" te Haarlem is onderstaande tekst namens het IVN-Haarlem uitgesproken.

Sis en Jacques, Jacques en Sis, duidelijk verschillend, maar toch een twee-eenheid. Tenminste zo hebben we jullie leren kennen binnen het IVN-Haarlem. Bij het opzetten en inrichten van tentoonstellingen, het uitdragen van het IVN middels de Groene Winkel en het meewandelen met exkursies. Dit alles deden jullie samen, in een intense samenwerking. Sis was degene die altijd borrelde van de ideeën en ik had wel eens de indruk dat Jacques soms over de streep getrokken moest worden voordat het tot uitvoering van de ideeën kwam. Maar dan gingen jullie er met z'n tweeën tegenaan op een manier die voor vele mede-IVN-ers een genot was om te zien. Met resultaten die klonken als een klok.

Hoe vaak hebben jullie niet meegewerkt aan tentoonstellingen in het Ecodrome in Heemstede. Met plezier uitgedacht en opgezet, waarbij de ideeën van Sis en de tekenvaardigheid en het gevoel voor presentatie van Jacques heel welkom waren.

Een sprekend voorbeeld van jullie "teamwork" was één van de laatste dingen die jullie samen binnen de tentoonstellingswerkgroep gemaakt hebben: DE EIK. Een eikeboom, prachtig door Jacques getekend, plus alle bijbehorende diertjes die in de eik hun woonplaats vinden. En Sis die bij ieder diertje van de eik een bijpassend klein gedichtje schreef. Vervolgens werden Jacques' creativiteit en Sis' spiritualiteit door middel van rode draadjes met elkaar verbonden. Dit werkstuk zal binnen onze afdeling als symbool voortleven voor hoe jullie elkaar aanvulden in persoonlijkheid en vaardigheden.

Hoeveel goede tips heb ik door de jaren heen als exkursie-koördinator niet van je gehad, Sis, voor exkursies in wat minder bekende gebieden. Dan was het: we zijn laatst toch ergens geweest....móóí..... of: we zijn ónlangs toch bij een leuke lezing geweest..... Niets voor het IVN?? Stuk voor stuk ideeën die de moeite waard waren en waar ná jullie weer vele andere mensen van genoten hebben. Want dat was iets wat me altijd weer opviel van Sis, maar ook van Jacques: dat jullie er altijd op uit waren om iets te vinden waar het IVN mee voor de dag kon komen en waar je anderen een plezier mee kon doen. Tot het laatste toe. Nog één van de laatste keren dat ik bij jullie was, gaf je me een bundeltje met ideeën voor IVN-activiteiten, Sis. Met alertheid her en der opgepikt en met zorg verzameld. Met je niet meer zo vaste handschrift had je op de envelop geschreven: IVN, ideeën voor Carla.

En dan de Groene Winkel van onze afdeling. Tot de overname van jullie voorganger een beetje een stiefkindje geweest, maar al snel jullie troetelkind geworden. En het visitekaartje van de afdeling. Direct na de overname alles gereorganiseerd en aangevuld. En daar gingen jullie met "de kraam". In de auto met schragen, tafel en aankleding, mappen met posters, kratten met boeken en allerlei andere "koopwaar". Steeds weer erop gespitst het IVN bekender te maken en goed voor de dag te laten komen. Natuurlijk in de hoop de mensen meer aandacht voor de natuur bij te brengen door middel van de te verkopen spulletjes.

Met hoe ongelooflijk veel liefde en inzet, Sis, hebben jullie er niet voor gezorgd dat er steeds weer de leukste een apartste dingetjes in de Groene Winkel te koop waren. Snuffelen bij de uitverkoop van natuurboeken her en der, of tijdens vakantie leuke koopjes tegen het lijf lopen. Jullie hadden zo allerlei persoonlijke kontakten in het hele land waar jullie de origineelste dingen vandaan haalden; vaak op speciaal verzoek van jullie gemaakt voor ons IVN. Een sprekend voorbeeld hiervan zijn de klei-egeltjes die Sis zelf ontworpen had en die door een familielid in opdracht gebakken werden. Uniek voor ons IVN! En hoe trots was je niet, Sis, op het feit dat de Groene Winkel zichzelf financieel kon bedruipen, sterker nog..... een bescheiden winst maakte. Een toonbeeld van goed koopmanschap toch? Hoe moeilijk het ook was om afstand te doen van jullie Winkel, blij waren jullie dat er enthousiaste opvolgers zijn om "de zaak" voort te zetten. Tijdens de eerste bijeenkomst van de nieuwe ploeg een paar dagen geleden, was je er al weer bij Jacques, om jullie ervaring in te brengen en duidelijk te maken dat je graag actief betrokken wilt blijven bij "het Winkel-gebeuren".

Met heel veel plezier hebben jullie op allerlei plaatsen binnen het IVN met anderen samengewerkt. En op heel veel plaatsen hebben jullie je steen bijgedragen. En niet alleen die steen maar ook een enorme hoeveelheid menselijke warmte. Jullie genoten daarvan. Zoals anderen op hun beurt weer genoten van jullie. Voor Sis waren zo markant haar enthousiasme en optimisme, haar creativiteit en handigheid, en haar interesse in andermans wel en wee. Maar ook haar scherpe blik en relativiseringsvermogen, eigenzinnigheid en vooral humor. Want een portret wás je soms! Deze eigenschappen zullen onlosmakelijk aan de herinnering aan jou verbonden blijven.

Sis, je betrokkenheid bij het IVN is heel groot geweest. Je vond het heerlijk om samen met anderen dingen te doen of te regelen voor het IVN, maar je vond het ook heerlijk om gewoon van de natuur te genieten. Alle vormen, geuren en kleuren op je in te laten werken. Of je te verbazen over de vernuftige wijze waarop de natuur bepaalde dingen zo gebouwd of geregeld heeft. Je genoot tijdens onze eigen IVN-wandelingen of samen met Jacques in de duinen, maar ook in je eigen tuin. En zelfs toen je ziekte al veel van je krachten had weggenomen, was het op een goede dag toch nog wel eens: Jacques, zullen we naar Parnassia gaan vanmiddag? Maar op het laatst was dit ook niet mogelijk meer en beperkte jouw groene natuur zich tot de bloemen en planten in de tuin en in de kamer.

Sis en Jacques, jullie stonden steeds heel centraal in de activiteiten van onze IVN-afdeling, betrokken en enthousiast. Hoe graag zouden we gezien hebben, Sis, dat je nog veel langer in ons midden actief had kunnen zijn. En hoe graag zou je dat zélf niet gewild hebben! Maar de natuur ging zijn weg, ook met jouw ziekte; en daar moeten we vrede mee hebben. Maar missen zullen we je!

De twee-eenheid is verbroken. Maar we hopen als IVN, Jacques, van harte dat je intensief bij onze afdeling betrokken zal blijven. Je hebt zelf de afgelopen tijd steeds duidelijk te kennen gegeven dat je dat graag wilt. Als redactielid van ons afdelingsblad de Toorts, binnen de tentoonstellingswerkgroep en in de Groene Winkel. En misschien op nog meer plaatsen. We waarderen dat enorm. En ik hoop echt dat de komende tijd er iets van de betrokkenheid en warmte die jullie beiden altijd aan de afdeling gegeven hebben, mag terugstralen naar jou, Jacques. Ondanks dat je heel realistisch bent en je plannen klaar hebt, zul je die warmte best nodig hebben.

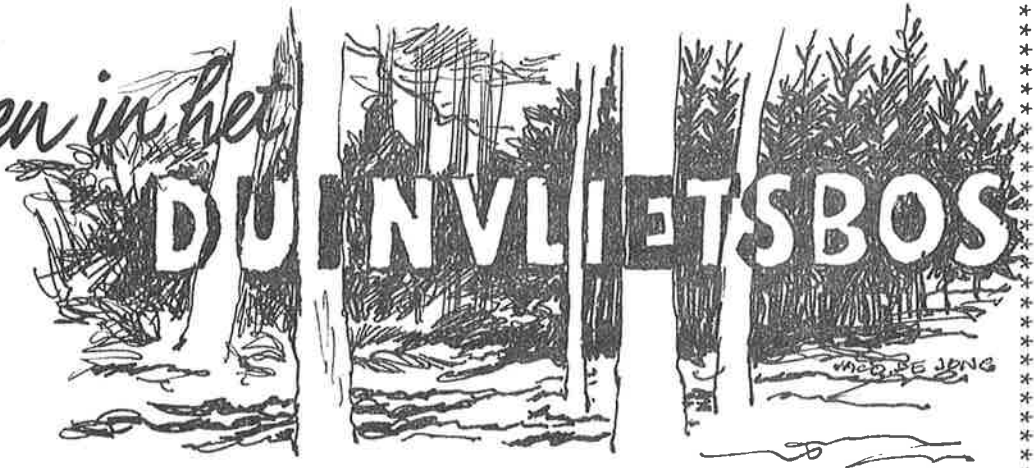
GIDSENBIJeenKOMST 10 OKTOBER!!

Donderdag 10 oktober is er weer een gidsenbijeenkomst gepland. We zullen hier de gang van zaken rond de exkursies gedurende het laatste jaar bespreken en ideeën uitwisselen voor het komende jaar. Bijvoorbeeld hoe het systeem van aanmelden voor de exkursies bevalt en de ervaringen met de publiciteit.

Verder zal er, net zoals tijdens de vorige gidsenbijeenkomst, weer een opzet gemaakt worden voor het exkursieprogramma van het komende jaar 1992. In september zullen de gidsen een persoonlijke uitnodiging ontvangen, maar u kunt de datum alvast noteren. Overige belangstellenden met opmerkingen of suggesties ten aanzien van het exkursieprogramma zijn natuurlijk welkom. Ook deelnemers aan de gidsenkursus die zich eventueel aangetrokken voelen tot de Werkgroep Exkursies zijn welkom ter oriëntatie en kennismaking. De bijeenkomst zal gehouden worden in een zaaltje bij de Stadskweektuin, Kleverlaan 9, Haarlem. Zaal open vanaf 19.30 uur, aanvang 20.00 uur.

Belevissen in het

DUINVLIETS BOS

Hierbij wil ik aandacht besteden aan een bos, dat naar mijn mening wat in de vergetelheid dreigt te geraken. Dat dit heel jammer is mag, naar ik hoop, uit het volgende blijken.

GROTE SCHOONMAAK

Zo'n zeven jaar geleden las ik bij mijn ouders op de Ramplaan een stukje in het buurtblad "Ramplaankwartier". Het betrof een oproep voor vrijwilligers om "grote schoonmaak" te houden in het Duinvlietsbos, onder toezicht van Staatsbosbeheer. Het bos, dat toen nog maar net onder Staatsbosbeheer viel, dreigde danig te verpauperen.

Aangezien de overheid, alsmede vele burgers, gauw geneigd zijn anders over een verpauperend bos te denken dan enkel als aan een natuurgebied, was deze oproep geen overbodige luxe! (Men maakt dan immers al gauw plannen voor nieuwbouw, autowegen, e.d.)

Zelf fiets ik vrij vaak door dit bos, dat voor doorgaand verkeer (Randweg, richting Elswout) vrij toegankelijk is. Vaak denk ik dan weer aan vroeger: ik woonde zelf op de Ramplaan en heb daar, met de bossen, de duinen en de weilanden in de buurt, een schitterende jeugd gehad. Ik durf nu wel te bekennen dat ik toen ook heel wat heb bijgedragen aan minder natuurvriendelijke daden, zoals bijvoorbeeld hutten bouwen van verse takken en zelfs het graven van een onderaardse hut! Deze laatste zou niet gauw ontdekt zijn, ware het niet dat we zondig óók nog een open haardje er op na hielden om het gezellig warm te stoken.... Ik probeer me nog af en toe een voorstelling te maken van de gedachte, die de ontdekker van de plots uit de grond omhoogkringelende rook moet hebben gehad!! Een half uurtje later was onze hut niet meer....

Toch heb ik al sinds die tijd mijn hart verpand aan dit bos, dat we zelf vroeger altijd "het bos van Delen" (een vroegere bewoner?) noemden, en dus las ik de oproep met enige weemoed. Daarin stond ook vermeld, wat de mensen daar zoal pleegden weg te gooien en achter te laten. Ik heb dan ook direct gehoor gegeven aan de oproep. Tijdens de schoonmaakactie was het trouwens bijzonder gezellig: pauze met erwtensoep en weerzien van "oude vriendjes" die ik sinds mijn jeugd niet meer had gezien en die óók nog wat gevoelsmatige wortels in dit bos bleken te hebben....

Het resultaat van ons zwoegen loog er niet om: diverse laadbakken, gevuld met puin, plastic, en meer van dat soort zaken. Als klapstuk vonden we zelfs een ogenschijnlijk nog compleet keukenblok! Aan de oostkant hadden de er vlak naast gesitueerde tuinders jarenlang hun glasafval van gebroken eenruiters en kassen over het hek gedeponneerd. Het gevolg daarvan was een bijna halve meter dik plakkaat van glas! Omdat we niet in staat waren dit te verwijderen, was het voor ons letterlijk: zand erover en bedekken met klimop....

Nu, zeven jaar later, is het bos nog steeds het aanzien waard. Toch gaat het geleidelijk mis met Duinvliet....

EEN STUKJE HISTORIE

Duinvliet, gelegen ten oosten van de Elswoutlaan en ten noorden van Aerdenhout, heeft vroeger ook tot Elswout behoord. Meer omtrent de geschiedenis wist ik echter niet, dus toog ik naar het Haarlems Gemeentearchief. Het Duinvlietsbos ligt namelijk nog nèt in Haarlem. Via enige zeer behulpzame heren alsmede enkele oude boeken en steengravures, kwam ik het volgende te weten: beginnend vanaf het eind van de 17e eeuw is het "buiten" nogal eens van hand tot hand gegaan. Louis de Suermondt, een zeer welgesteld man, kocht het toen van ene George Clifford. Van Jan van Marcelis, naar wie de Marcelisvaart is genoemd, kocht hij later ook de toegeheten "Omloop van het water". Het totaal vormde een landgoed dat bestond uit bos, weiland, grachten en vijvers, met een prachtige villa (op één van de steengravures te bewonderen). Op kleine schaal was het enigszins vergelijkbaar met Elswout. In 1729 is het landgoed verkocht aan Dirck Roest van Alkemade.

Wat we tegenwoordig het "koeiepaadje" noemen, heette toen het Roestelaantje (het verlengde van de Ramplaan, richting Aerdenhout). In 1811 kocht Willem Borski, eigenaar van Elswout, het landgoed. De poort met het smeedijzeren hek stamt nog uit die tijd. Toen werden ook de vijvers en de sloten gedempt, uitgezonderd de Marcelisvaart. Dit water stroomt namelijk vrij snel uit een wel in Elswout en is destijds gegraven met het doel, een zo goed mogelijke afwatering te verkrijgen. Zelfs in de strengste winters vriest deze, door de stroming vrijwel nooit dicht.

Vele jaren lang is het landgoed eigendom gebleven van de Borski's. Via de gemeente Haarlem is het nu dus overgedaan aan Staatsbosbeheer. Veel van het oorspronkelijke Duinvliet is er niet overgebleven; ook de mooie villa is reeds lang geleden gesloopt.

EEN UNIEK BOS

Wat maakt dit tweehonderd jaar oude bos nu zo uniek? Het imposante zit 'm zeker niet in de omvang, want men loopt het in nog geen half uurtje rond.... Nee, mijns inziens zijn het de vele stinzeplanten en andere beschermde soorten, die het hem doen. Tel daarbij nog op de vele eeuwenoude beuken, eiken en linden, alsook het kronkelachtige karakter van de wegen en paadjes. Ook kruiden kan men hier in overvloed vinden, zoals bijvoorbeeld een heel veld met daslook, verder de scilla (boshyacinth)lelietje van Dalen, blauwe anemoon, voorjaarshelmbloem en de wilde Doronicum (voorjaarszonnebloem of gele margriet).

Het huisje, halverwege het grote pad, deed vooral vroeger zo "jigsaw-puzzel"-achtig aan, mede vanwege de prachtige tuin. Het staat onder Monumentenzorg. Wanneer je, komend uit de richting Elswout, het bos inwandelt en je loopt direct schuin naar rechts het paadje over de heuvel op, dan kom je langs een oeroud eikenlaantje.

Hier zijn ook heel veel vogels te zien en te horen, zoals de boomklever, de boomkruiper, kool- en pimpelmezen, merels, de koekoek, en andere. Naar men zegt, wordt in de winter soms de ijsvogel gesignaleerd, maar ik heb hem (nog) nooit mogen ontdekken.

Voor mijn opdracht "fenelogie" van de IVN-gidsencursus had ik uiteraard een plekje in dit bos uitgekozen, niet zozeer vanwege het feit dat ik deze omgeving al aardig kende, hoewel dat wèl gemakkelijk was....

VOORZICHTIGHEID GEBODEN

Een grote kunst tegenwoordig, wanneer het om kunst en milieu gaat, is: hoe hou je het zoals het is? Nu dit bos onder Staatsbosbeheer valt, mag men toch een en ander aan toezicht verwachten. Vlak na het schonen van Duinvliet heeft Staatsbosbeheer er een nieuw hek omheen geplaatst, niet met prikkeldraad, meer gewoon met ijzerdraad. "Prikkeldraad nodigt juist ongewenst publiek uit", zo zei men.

Daar zal vast wel iets van waar zijn, maar het feit blijft dat het bos achter-
uit gaat. Dat betreft nu weliswaar niet meer zozeer de verpaupering; maar meer
het afnemen van het kruidenbestand! Zo graven sommige mensen stinzeplanten uit
om ze thuis kennelijk aan een andere biotoop te laten wennen (!?!). Honden mo-
gen loslopen en alles is er vrij toegankelijk. Prima allemaal, maar hoe zit dat
dan met het toezicht?

Ik ontdekte onlangs nog een spoor van een uitgegraven en weer dichtgestorte
gleuf, en dan nog wel dwars door m'n "fenelogisch stekkie" en óók dwars door het
veldje met daslook, dat toch tot de beschermde planten behoort! Misschien be-
trof het hier wel de aanleg van een nieuwe riolering of zo, maar dan is men
hierin toch wel èrg rechtlijnig gebleven!

Aan de oostelijke ingang bij de Daslookweg staat een soort boerderijtje van een
bloemen- en/of groententeler, die nogal uitbreiderig, richting bos lijkt te zijn.
En nu weet ik wel, dat het moeilijk is om voldoende toezicht te houden in een
bos, waar een verbindingsweg doorloopt van het Pijlslaangebied naar het Els-
wout/Ramplaangebied. Maar Duinvliet moet eigenlijk wèl blijven wat het is, of
wat er nog van over is....!!

SUGGESTIE

Voor kleine excursies lijkt mij het Duinvlietsbos zéér interessant!

John Tijmstra, IVN-cursist.

*****

VERDWIJNEND PARADIJS

Een boom in het regenwoud kan 53 miersoorten herbergen en tienduizend andere
soorten insecten, spinnen en mijten.

De laatste jaren zijn er zoveel ontdekkingen gedaan, dat de oorspronkelijke
schattingen van één miljoen insectesoorten op de wereld, herzien moest wor-
den tot dertig miljoen!

Terwijl het lijkt alsof natuurkenners een verborgen schat ontdekt hebben,
krijgen ze zelf het gevoel in een graftombe te staren: elke seconde verdwijnt
een hectare regenwoud....

De natuurfotografen Stephen Dalton en George Bernard laten in het boek
"Verdwijnend Paradijs" zien, wat er nu nog leeft in de regenwouden.

Het boek verscheen bij Uitgeverij Terra en kost f 79,- (ISBN 906255430X).

uit: Beter.

*****

HAVIKENSTAND GROEIT WEER

Het verminderde gebruik van bestrijdingsmiddelen tegen insecten begint, volgens
het blad Natuur en Milieu, zijn vruchten af te werpen. De havikenstand in het
Nationaal Park De Hoge Veluwe is zich sterk aan het verbeteren.

Tien jaar geleden waren er nog twee haviken-broedparen over; onlangs werden
twaalf tot vijftien broedparen geteld. Door minder insecticiden te gebruiken,
kunnen muisen, kevers en andere prooidieren van de havik in aantal toenemen.

verslagen van interviews door cursisten natuurgidsencursus

① Dit is het verslag van het interview dat gehouden is door Koen van Steyn en John Tijmstra met Theo Litjens, redactielid van de TOORTS.

De TOORTS is het kontaktblad van de IVN, afdeling Haarlem en omstreken.

Het is voor leden en donateurs van het IVN. Ook wordt het aan derden verzonden. Het blad dient als kontaktblad voor leden, donateurs en derden en stelt zich hetzelfde doel als het IVN, nl. bevordering natuur- en milieubesef door middel van educatie en informatie.

Het blad komt drie maal per jaar uit en heeft een oplage van 300 stuks. Van deze 300 stuks gaan er 200 naar leden en donateurs. De andere 100 gaan naar scholen, bibliotheken, gemeenten en provincie, naar andere afdelingen van het IVN (Midden-Kennemerland) en andere natuurverenigingen (Natuurmonumenten).

De redactie (er wordt niet over een werkgroep gesproken) bestaat uit drie personen, m.n. Yvonne Beerthuizen, Jacques de Jong en Theo Litjens.

Voordat het blad wordt uitgegeven, komt de redactie een avond bij elkaar om te bespreken welke inhoud het blad krijgt. Daarnaast heeft de redactie tijd nodig voor het beoordelen van ingezonden stukken, het schrijven van redactionele stukken, het maken van de layout en het tekenen van illustraties. Alle werkzaamheden bij elkaar genomen, kun je wel stellen dat er, ruim geschat, vier avonden per redactielid nodig zijn om een blad te maken.

Het blad wordt gedrukt door de drukkerij van het Provinciaal Ziekenhuis. De redactie wordt, wat betreft adressering en verspreiding, bijgestaan door twee dames, mevr. Kenselaar en mevr. Valkenier. De distributie van het blad loopt via een aantal mensen in de regio zelf.

De inhoud bestaat uit mededelingen van de redactie, bestuur en andere werkgroepen (excursies). Ook staan er ingezonden stukken van lezers in. Hierbij dient wel opgemerkt te worden dat dit zeer minimaal is.

Illustraties worden grotendeels door redactieleden zelf gemaakt.

De ingezonden stukken worden beoordeeld op lengte (max. 2 kantjes) en de inhoud van het stuk moet stroken met een van de doelstellingen van het IVN.

De redactie onderhoudt kontakten met de werkgroep excursies (programma excursies komt in de TOORTS) en met andere natuurverenigingen in de regio, zoals Natuurmonumenten en de stichting Vogelrampenfonds, waarvan er wel eens artikelen in de TOORTS geplaatst worden.

Andere IVN regio-afdelingen ontvangen de TOORTS en zenden ook hun blad naar de redactie. Hierdoor is er ook contact op het gebied van de bladen.

Wat betreft de toekomst, denkt de redactie wat nauwere kontakten te gaan onderhouden met de werkgroepen Publiciteit en Overheid & Milieu. Voor wat betreft de kontakten met de werkgroep Overheid & Milieu, is de redactie vanuit de enquête (gehouden vorig jaar) gevraagd om wat meer te publiceren over milieu.

Verder speelt de redactie met de gedachte om een zgn. themanummer uit te geven. Iets concreets is er wat dat betreft nog niet, omdat men inziet dat dit veel energie en organisatie vergt.

2

Interviewers: Hermine Teeuwen, Cock Meijer, Susan Kerstholt.
Geïnterviewde: Marisca van der Eem (werkgroep tentoonstellingen)

De werkgroep van Marisca bleek niet een officiële IVN-werkgroep te zijn en heeft daarom een ander karakter dan wij hadden verwacht; minder regionaal. De tentoonstellingen die ze oprichten komen uitsluitend in het Ecodroom te Heemstede (dicht bij de kinderboerderij) te staan. Materiaal wordt ook wel eens uitgeleend aan bijvoorbeeld buurthuizen of bejaardenhuizen, die zelf een tentoonstelling willen inrichten.

Belangstelling voor een andere, of zelfs vaste tentoonstellingsruimte is er niet, omdat de groep al op volle capaciteit werkt.

De tentoonstellingen in het Ecodroom zijn gericht op de doelgroep 6-14 jarigen, met het idee dat wat begrijpelijk en leuk wordt gemaakt voor deze groep, ook oudere kinderen en volwassenen aan zal spreken, vooral als ze niet zo bekend zijn met het onderwerp. Het doel zelf ziet Marisca als voornamelijk educatief, met als leidraad een positieve benadering van alles in de natuur wat mooi is. Dat wil de werkgroep laten zien en de boodschap doorgeven van "laten we het met z'n allen zo houden". Er is ook altijd een vrijwillig(st)er aanwezig om eventuele vragen te beantwoorden.

De werkgroep verzorgt over het algemeen één tentoonstelling per jaar, die ongeveer vier maanden blijft staan. Vroeger werden de tentoonstellingen vaker afgewisseld, maar dat bleek te belastend te zijn. Andere groepen verzorgen de rest van het jaar verschillende tentoonstellingen, soms door de werkgroep geassisteerd. De planning is nu al tot maart 1992 bekend. Als "Natuur rondom het huis", verzorgd door de werkgroep, afgelopen is, komt een tentoonstelling waar ze ook aan mee zullen werken: 40 jaar Kinderboerderij". Vervolgens komt de Heemstedse Milieuraad en de stichting Ecologisch Beheer aan de beurt en daarna de volgende eigen tentoonstelling, waarvan het thema al bekend is: "Licht en Donker".

Een thema wordt tenminste 6 maanden vóór een te houden tentoonstelling democratisch gekozen uit de "spontane invallen" van de werkgroep. De leden denken zelf over de invulling na, verzamelen informatie of materiaal en in minstens drie vergaderochtenden smeden zij hun ideeën tot een mooi geheel. Het werkelijke opbouwen van een tentoonstelling gebeurt natuurlijk pas als de vorige is verwijderd en neemt dan een intensieve twee weken in beslag (met de medewerking van 6 tot 7 personen). Van de 35 vrijwilligers is een kerngroep van 10 zeer betrokken bij het bedenken en opzetten van tentoonstellingen en het begeleiden van schoolgroepen (die buiten de eigenlijke openingstijden ontvangen worden). De overige 25 zijn voornamelijk bezig met bij toerbeurt het Ecodroom bezet te houden op woensdag, zaterdag en zondag, van 14.00 tot 16.00 uur.

Het Ecodroom wordt fl 1500,- per jaar door de gemeente Heemstede beschikbaar gesteld voor tentoonstellingen. Veel van het benodigde materiaal wordt zelf verzorgd (gemaakt, verzameld). Tien tot twintig procent wordt geleend van verschillende instanties, o.a. het Natuurhistorisch Museum in Leiden, het Pieter Vermeulen Museum en het bezoekerscentrum de Oase. In het bijzonder werd de IVN-afdeling Geldrop genoemd, hoewel de uiteenlopende tentoonstellingsruimten (in Geldrop paardestallen, in het Ecodroom vitrines met planken) een uitwisseling soms bemoeilijken. Uitwisseling met andere (landelijke) werkgroepen van het IVN is er niet.

Een tentoonstelling wordt bekend gemaakt door de Nieuwsbrief van het Platform Natuur- en Milieu-educatie, via de pers (bijv. de Heemstedse Courant), via de regionale radio en door middel van affiches die gestuurd worden aan scholen, bibliotheken, PABO, VVV (die ook een persbericht ontvangt), de Schooladviesdienst, enz. Effectief lijkt dit wel, gezien het jaarlijkse bezoekersaantal van

10.000, wat tevens aangeeft dat er in een behoefte voorzien wordt! Vooral het bezoek van vele schoolgroepen uit het Basisonderwijs en de enthousiaste reacties van zowel de leerkrachten als de kinderen, die vaak later met hun ouders terugkomen, laat zien dat het doel bereikt wordt.

Volgens Marisca is enthousiasme de belangrijkste eis voor een lid van de werkgroep, hoewel het natuurlijk nog beter is als iemand over specifieke vaardigheden beschikt, zoals ervaring met kinderen, het organiseren van tentoonstellingen of tekentalent. De werkgroep is o.a. een tekenleraar, een etaleur en een aantal basisonderwijskrachten rijk.

Marisca vindt als sterkste punt van de groep het kunnen komen tot eenzelfde eindpunt ondanks veel verschillende inbreng, door goed naar elkaar te luisteren. Het zwakste punt is er een die vaak vrijwilligersgroepen zal treffen: het werk komt te vaak neer op maar een paar mensen!

Advies voor mensen die zich met tentoonstellingen bezig willen houden: leg een natuurlijke voorraad aan van denneappels, blaadjes, schelpen, enz. Ga naar tentoonstellingen en kijk goed naar de manier van opzetten, want daar put je veel ideeën uit!

Om een idee te geven van wat de werkgroep zoal gedaan heeft, volgen enkele namen van tentoonstellingen die al geweest zijn: "Herfstbos", "Diersporen", "Mineralen", "Het bos als woning", "Vogels in de lente", "Stinzenflora", enz. In de toekomst hoopt de werkgroep zich aan één tentoonstelling per jaar te kunnen houden, en een mogelijke roulering van tentoonstellingen op te zetten met andere natuur- en milieucentra.

Tot slot bedanken wij Marisca van der Eem voor het beantwoorden van al onze vragen, en voor een plezierige avond.

③ NAAR SPAARNDAM VOOR EEN GESPREK MET.....

Gewapend met cassetterecorders, batterijen, pen en papier, namen drie natuurgidsen-in-opleiding Carla Leyzers Vis een interview af. Carla is sinds 1986 lid van het IVN en sinds januari 1989, na haar natuurgidsen-opleiding, coördinator van de werkgroep excursies.

COÖRDINATOR WERKGROEP EXCURSIES

Najaar 1990 was de eerste keer dat alle 33 min of meer actieve gidsen werden uitgenodigd voor een bijeenkomst van de werkgroep excursies in de "nieuwe stijl". Voor het opzetten van het excursieprogramma kwam de werkgroep in "oude stijl" gemiddeld drie keer per jaar bijeen in een kleinere samenstelling. In de nieuwe opzet is het de bedoeling dat alle gidsen eenmaal per jaar bijeenkomen. Van de 33 uitgenodigde gidsen waren er 17 aanwezig op de eerste bijeenkomst. De ideeën voor te bezoeken terreinen, onderwerpen en data vloeiden rijkelijk.

Carla's taak is het vervolgens om na te gaan of er voldoende variatie in het aanbod zit. Variatie in gebieden (duinen, maar ook het veenweidegebied) en spreiding in de regio. Variatie in onderwerpen (vogels, maar ook de knoppen aan de bomen). Variatie in tijd is moeilijker te realiseren; de periode mei/juni blijft de koploper in excursies.

Voor iedere excursie wordt een coördinator gezocht. Vogelexcursies organiseert het IVN in samenwerking met de Vogelwerkgroep Haarlem. Bij het opstellen van het programma wordt verder zoveel mogelijk rekening gehouden met data van belangrijke evenementen in de regio voor ongeveer dezelfde doelgroepen en met de vakantieperiodes.

Regelen dat excursiedata worden gemeld bij de terreinbeheerders, is ook een

taak van Carla. De excursies worden o.a. aangekondigd in de regionale en locale bladen via Fred Hagens, en via Carla in het tijdschrift van het Noordhollands Landschap, in de evenementenlijst van het recreatieschap Spaarnwoude en in het VVV-magazine.

COÖRDINATOR EXCURSIES

Iedere gids is lid van de werkgroep excursies. Voor iedere excursie wordt een persoon als coördinator aangesteld (of biedt zichzelf aan). Deelnemers aan de excursies moeten zich tevoren opgeven bij de coördinator, die aan de hand hiervan het benodigde aantal gidsen inschakelt. Dit voorkomt, dat teveel mensen met één gids meelopen, maar ook dat er onnodig een beroep op teveel gidsen wordt gedaan. Helaas blijkt dit systeem in de praktijk nog niet zo goed aan te slaan. Het gebeurt wel dat slechts de helft van het aantal deelnemers zich tevoren had aangemeld. Vooral de vaste kern van deelnemers heeft er moeite mee zich aan te melden. Flexibiliteit en creativiteit zijn op dat moment goede eigenschappen voor een coördinator van een excursie.

Voorwandelen regelt de coördinator eveneens. Hierbij zijn niet alleen de gidsen welkom, maar ook anderen. Of er wordt voorgewandeld, is afhankelijk van de instelling van de coördinator: is het terrein bekend; is er nieuws te verwachten in flora en fauna; gaan er minder ervaren gidsen mee e.d, zijn hierbij criteria. Zeker ook bij excursies naar minder bekende terreinen (zoals dit voorjaar naar de Hartekamp) is het prettig als bij het voorwandelen een ter plaatse bekend persoon meeloopt.

Na de excursie vult de coördinator een evaluatieformulier in met gegevens over aantal en samenstelling van de deelnemers, het aantal gidsen, het weer en opmerkelijke zaken. Deze formulieren worden naar Carla gezonden. Inschatting van de hoeveelheid tijd die het coördineren van excursies met zich meebrengt, is moeilijk te geven. Dit hangt af van de ervaring en kennis van de coördinator, het aantal excursies dat hij/zij coördineert, e.d. Carla zelf gidst nooit. Zij is meer de "regelneef" op de achtergrond.

GIDSEN

Na twee jaar lang voorbereid te zijn op het gidsen en eventueel stage te hebben gelopen bij ervaren gidsen, ga je zelf aan de slag als gids ...of niet. Van de laatste groep opgeleide gidsen zijn 12 van de 34 lid van de werkgroep excursies geworden. Sommigen zijn zeer actief als gids, anderen veel minder.

Gemiddeld duurt een excursie 1½ uur. Er zijn gidsen die 2½ uur ook wel volmaken.

Het ideale aantal deelnemers is 10-15 personen per gids. Dit is afhankelijk van het onderwerp en het terrein. Gaat het bijvoorbeeld om vogelgeluiden, of loop je in Thijssse's Hof, dan is een kleine groep prettiger.

Wanneer je net begint als gids en nog wat onzeker bent, kun je meelopen met meer ervaren gidsen. Ook via het voorwandelen kun je veel praktische tips opdoen voor het gidsen tijdens een excursie.

Soms worden er thema-kontaktavonden of cursussen gehouden voor gidsen, waarbij ook andere belangstellenden welkom zijn. Zo kun je als gids je kennis op peil houden, maar de meeste gidsen doen dit door in de boeken te duiken.

TENSLOTTE

Na afloop van het gesprek liet Carla een aardige berg papier zien. Het coördinatorschap van de werkgroep excursies brengt nogal wat secretariaatswerk met zich mee. Als dat tot de taak van iedere excursie-coördinator zou horen, zouden wij ter plekke hebben besloten een andere werkgroep te kiezen om actief als IVN-er aan de slag te gaan....

Leo Melman, Cor Pennekamp en Marga Kuyper

4

INTERVIEW PUBLICITEIT

Annemarieke en André hebben over de publiciteit van deze IVN-afdeling gesproken met Fred Hagens. Hij is het enige overgebleven lid van de werkgroep. Het ooit aanwezige tweede lid, dat volgens de statuten verplicht is, heeft men tot nu toe niet kunnen vervangen. Eigenlijk zijn er nog meer leden nodig, want er is werk genoeg voor 3 à 5 leden met 2 uur per lid per week.

Publiciteit heeft namelijk tot doel de activiteiten van de Haarlemse IVN bekend te maken bij het publiek. Dat wil zeggen: mensen attenderen op het bestaan van de bezigheden van de vereniging en hen te interesseren voor deelname, donateur- en lidmaatschap.

De publicaties gaan bijvoorbeeld over deelname aan excursies, de start van een cursus, het 10-jarig jubileum van onze afdeling, of het 30-jarig bestaan van de landelijke IVN.

Op die manier staat Publiciteit in dienst van alle andere werkgroepen, waarvan de werkgroep Excursies vaak de meeste aandacht krijgt. Daarbij is de randinformatie om de kale feiten heen erg belangrijk, maar die wordt door de redacties van de kranten meestal gewijzigd en op eigen wijze geredigeerd. Praktisch gezien komt het erop neer dat het excursieprogramma, zoals dat op de achterzijde van de TOORTS verschijnt, wordt voorzien van een verhaal, en in de krant wordt gebracht. En dan met name kranten die gericht zijn op bewoners in het gebied tussen Santpoort-Noord, Hillegom, Zandvoort en Hoofddorp.

Soms wordt de publicatie gericht op een meer plaatselijk deel van de bevolking, bijvoorbeeld een wijkgerichte publiciteitsactie met affiches. Dat heet dan segmentatie.

Binnen de afdeling werkt de werkgroep Publiciteit zelfstandig. Dat betekent dat ze voor de wijze van redigeren geen goedkeuring van het bestuur of de betreffende werkgroep nodig heeft.

Er wordt naar gestreefd om de presentatie naar buiten toe zoveel mogelijk een zelfde gezicht te geven, zonder dat een eigen huisstijl verplicht is.

De reacties, of respons, op de publicaties is meetbaar aan de deelname aan de activiteiten. Soms werkt een te grote respons averechts op de activiteit, bijvoorbeeld als er voor een nachtegalenavond ± 1200 deelnemers komen "opdagen". Daarmee moet je bij de wijze van publiceren dan wel rekening houden.

Toch kan er, zoals gezegd, meer aan publiciteit gebeuren dan nu het geval is. Er is een behoorlijk budget, maar het ontbreekt aan menskracht voor deze werkgroep. De voorjaarsenquête heeft wel een aantal gegadigden opgeleverd die nog zouden kunnen worden benaderd.

Fred zoekt eigenlijk iemand die, met ondersteuning van 3 tot 5 mensen, de kar gaat trekken. Dan kan aan piekbelasting ook het hoofd worden geboden. Wat goede werkafspraken moeten dan wel gemaakt worden, want naast publicaties in de kranten kan er dan ook wat meer terecht komen van bekendmakingen via de kabelkrant, radio, TV, affiches, folders, e.d.

Kortom: er is werk voor mensen, die blijven omdat ze schrijven en het leuk vinden om kontakten met andere werkgroepen te onderhouden.

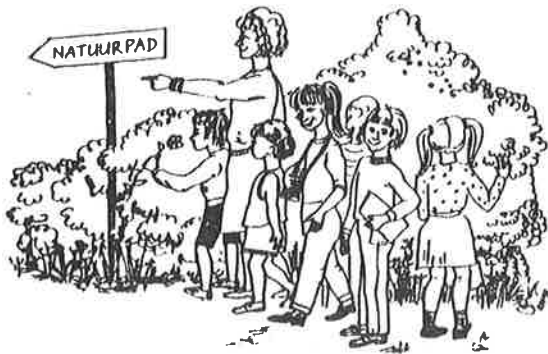
André Timmer

5

"OP DE SCHOLEN VAN NU ZITTEN DE MILIEUBEHEERDERS VAN MORGEN"
(interview met Niels van Esterik, lid van de scholen-werkgroep)

Aan het woord is Niels van Esterik, door drie ijverige natuurgidsen in spé uitgekozen als spreekbuis voor de werkgroep Scholen. In 1985 kwam hij de IVN-gele-

deren in Haarlem versterken en werd hij gevraagd als coördinator van de werkgroep, wat tevens tot gevolg had, dat hij bestuurslid werd. Hij was de aangewezen man voor deze functie, ~~aangezien~~ Niels als schoolbioloog werkzaam is in de gemeente Haarlem.

WELK DOEL HEEFT DE WERKGROEP?

"De visie van het IVN is erop gericht dat natuuronderwijs zoveel mogelijk in de buitenlucht plaats vindt. Door het gericht bezig zijn met kijk- en luisteropdrachten, natuurpleinen, e.d. leren de kinderen de natuur ontdekken. Als je ze dan ook nog een loop meegeeft, kan de wandeling al helemaal niet meer stuk. Voor veel leerkrachten blijkt er een drempel te bestaan om met de kinderen

naar buiten te gaan. De hulp van een IVN-gids helpt hem vaak over die drempel heen".

WAAR HOUDEN JULLIE JE MEE BEZIG?

"In klein verband, meestal alleen of met z'n tweeën, werken we voornamelijk aan het maken, het onderhouden en het veranderen van natuurpleinen. Daar hebben we leuke resultaten mee geboekt. We doen dat in parken en in tuinen van scholen in Heemstede en Haarlem".

HOEVEEL TIJD BESTEED JE AAN DE WERKGROEP?

"Momenteel zijn we met z'n vieren en zijn we niet zo actief. In 1988 hebben we echter een heel intensief jaar gehad. Toen waren we met z'n achten gemiddeld 1 à 2 dagen per maand bezig met het maken van zo'n 120 leskisten in het kader van de manifestatie Zuid-Kennemerland Natuurlijk. Toen die klus geklaard was, is de groep naderhand wat in elkaar gezakt. Wie weet, is dat in de toekomst op te lossen in de vorm van nieuwe werkgroepleden, die de werkgroep kunnen komen versterken en weer nieuw leven kunnen komen inblazen".

HOE ZIJN DE TAKEN VERDEELD IN JULLIE WERKGROEP?

"Ieder groepslid brengt zijn eigen talenten mee. Bij ons is het zó gegroeid, dat ieder met name dié werkzaamheden uitvoerde waarin hij goed was. Uiteraard in samenspraak, wel te verstaan. Zo verzorgden wij dus die 120 leskisten, waarbij de één de vormgeving, de layout, op zich nam. En weer een ander verzorgde de illustraties. Ja, in die leskisten zijn heel wat uurtjes gaan zitten".

Inmiddels is Niels de enige full-time ambtenaar, in dienst voor natuur- en milieu educatie in de gemeente Haarlem. In die functie coördineert en stimuleert hij een aantal projecten. Zo is hij erg betrokken bij de schooltuinen, waar 45 scholen kunnen komen tuinieren en waarbij hij door vele vrijwilligers geholpen wordt.

Hij zet zich ook in voor de inhoudelijke kant van natuurwerkweken, waarvan elk jaar een beperkt aantal scholen gebruik mag maken en die gesubsidieerd worden door de gemeente.

Zijn grootste wens is echter wel het centrum voor natuur- en milieu educatie, dat de gemeente Haarlem in de nabije toekomst wil gaan realiseren. Niels heeft in de voorbereiding hiervan al veel energie gestoken en verzucht dan ook duidelijk: "Kijk, als dat zou mogen doorgaan, en dan het liefst op het terrein van de Stadskweektuinen, dan heb ik tenminste al mijn spullen bij elkaar en heb eindelijk mijn eigen plek!"

Als het aan ons ligt, wensen wij deze sympathieke Bennebroeker toe, dat zijn wens spoedig in vervulling moge gaan!!

februari 1991

IVN-cursus Natuurgidsen 90 - 92
Annemarie Spaargaren
Renske Hoekstra
Pierre Hendrickx

*****

GROENCURSUS

NAJAAR 1991

In de maanden oktober en november van dit jaar organiseert de werkgroep Cursussen weer een groencursus.

De cursus bestaat uit vier lesavonden van 20.00-22.00 uur en vier excursies op zondagmorgen van 10.00-12.00 uur.

De lessen worden met een frekwentie van 1x in de 14 dagen gegeven. Data en plaats zijn nog niet bekend, maar zullen in september aan belangstellenden bekend gemaakt worden.

Het lesgeld van de cursus bedraagt f 25,-.

Behandeld zullen worden onderwerpen betreffende het najaar (paddestoelen, vogeltrek, vruchten en zaden, etc.). Vóórkennis is niet nodig.

Een ieder die belangstelling heeft, kan zich vóór 1 september opgeven bij:

Ria Veldkamp
Oostertuindorpslaan 4
2015 HG Haarlem

*****

fietsmasker tegen luchtvervuiling

Speciaal voor fietsers die geregeld in het drukke stadsverkeer rijden en hinder ondervinden van de luchtvervuiling, heeft de Engelse onderneming Greenscreen international Ltd. een masker op de markt gebracht, dat het inademen van vuile lucht moet tegengaan.

Dit "Greenscreen Anti Pollution Mask" heeft een gepatenteerd koolstoffilter, dat giftige dampen tegenhoudt. Het masker wordt geleverd met twee vervangingsfilters.

uit: Gezondheidsnieuws

*****

Op de Algemene Ledenvergadering van het IVN-Haarlem op 26 februari van dit jaar zocht Marijke Zoetelief vrijwilligers om te assisteren bij een Scholenproject in Heemstede. De informatie was summier, maar klonk wel aantrekkelijk. Het leek me, als eerstejaars-kursiste van de Natuurgidsenopleiding, een prima binnenkomer in de praktijk van het IVN. Dus trok ik de stoute schoenen aan en heb me opgegeven. Op de, voor de aangemelde vrijwilligers georganiseerde, informatie-ochtend van 22 maart kwam er voor mij meer duidelijkheid over de opzet van het hele project.

Op verzoek van de gemeente Heemstede, in de persoon van de heer R.J. van der Vlist van de afdeling Groenvoorzieningen, is een samenwerking tot stand gekomen tussen de gemeente Heemstede en de IVN-afdeling Haarlem e.o. Die samenwerking betrof het organiseren van natuurwandelingen in het Groenendaalse bos voor Heemstedese basisscholen. In de opzet wordt er aan alle groepen van de basisscholen een natuurwandeling aangeboden.

Met de bovenbouw, de groepen 5 en 6, is inmiddels het eerste deel van het project van start gegaan. Ruim 600 schoolkinderen hebben hun eerste natuurwandeling in de lente achter de rug, voordat de grote vakantie begint. Na de vakantie volgt de onderbouw en in de winter komt de bovenbouw aan de beurt.

Het unieke van dit totstandgekomen Scholenproject is wel de zeer prettige samenwerking tussen de "groene" mensen van de gemeente Heemstede (te weten Milieucontroleurs en een aantal mensen van de afdeling Groenvoorzieningen) en de vrijwilligers van het IVN.

Mijn aandeel aan het Scholenproject bestond uit het gidsen van drie groepen op twee ochtenden, eind mei en begin juni. Elke groep was ongeveer 8 à 10 kinderen groot. Er was ruim een uur de tijd om een wandeling te maken, met als doel het beter laten waarnemen van de natuur door de deelnemende kinderen. Zie voor uitgebreide aanwijzingen voor deze manier van waarnemen met kinderen de hierna afgedrukte richtlijnen voor natuurwandelingen met kinderen.

Bij elke afspraak was één van de Milieucontroleurs van Heemstede aanwezig, die een verrassingstas uitdeelde aan de andere gidsen. Met die tas vertrokken we dan naar het bos.

Door de kinderen veel te laten zien en te vertellen, werd hun nieuwsgierigheid naar de gang van zaken in de natuur bevredigd. Je had er echte "verzamelers" bij. Mooie dingen om in de klas en thuis te laten zien: stukjes hout, bladeren en steentjes (wèl opletten dat ze niets vernielen en alleen dat oprapen dat al op de grond gevallen is!).

meningen en suggesties

van lezers

In de Toorts van December 1990, in het artikel: "Nogmaals enquête" zegde de Redactie toe een voorzet te zullen geven in de rubriek: "Meningen en suggesties van lezers".

Deze belofte werd, zoals U ongetwijfeld reeds hebt bespeurd, niet gestand gedaan in het Aprilnummer van dit jaar.

Echter het gezegde van het vat en het niet verzuren indachtig, werd dit onderwerp door ons niet vergeten; het komt derhalve nu aan het bod.

De logica gebiedt echter te zeggen, dat de Redactie eigenlijk, gelet op de titel van deze rubriek, de voorzet niet zou moeten geven.

Wel is de Redactie van mening, dat het goed is vooraf met U enkele praktische spelregels af te spreken. Tenslotte hadden we het al over een voorzet en hoe zou deze volgens het boekje kunnen verlopen zonder eerst de regels van het spel af te spreken.

1. Uw bijdrage aan deze rubriek zal betrekking hebben op:

- Milieu en Natuur binnen het kader van de doelstellingen van het IVN
- De organisatie van het IVN
- De wijze waarop Bestuur en Werkgroepen zich manifesteren

2. Gefundeerde kritiek behoort tot de mogelijkheden, mits er ook door U suggesties worden gedaan, hoe zaken in uw ogen dan wel zouden dienen te geschieden.

3. Uw bijdrage dient onder naam te worden ingezonden. Publicatie in de Toorts zal dan onder naam plaatsvinden. Anonieme bijdragen zullen derhalve terzijde worden gelegd.

4. Hoe bondiger Uw bijdrage is, hoe beter. Het lijkt een goede zaak het maximum op één pagina getypte tekst te stellen. In bijzondere gevallen is de Redactie bereid Uw bijdrage over meer dan één Toortsnummer te verdelen.

5. Publicatie vindt plaats binnen het kader en onder de kop, zoals deze pagina thans vertoont.

Tot slot roepen wij U, lezers op de eerste voorzet in deze rubriek te geven. Wij rekenen op U voor het Decembern timer van dit jaar ! U hebt de tijd voor Uw bijdrage tot 1 November a.s.

Wij wensen U veel succes ! *****

Voor deze aflevering van "Buurtgenoten" heeft schrijfster dezes weer een paar stenen opgelicht, teneinde enig licht te kunnen werpen op de duistere wandel van de krabbelaar die het stralend middelpunt van deze episode zal worden.

Doorgaans roept dit ongewerveld heerschap geen tedere gevoelens op bij de gemiddelde mens die hem als "eng" afschildert. Toegegeven, hij is niet pluizig en aaibaar, maar hij zal zich niet aan u opdringen, weet wat er in dit leven van hem verwacht wordt en hij zet daarbij zijn beste beentjes voor.....

Over beentjes gesproken: in de wandeling mag onze vriend dan wel duizendpoot heten, maar dat gigantische aantal stemt niet helemaal overeen met de werkelijkheid. De duizendpoot, wetenschappelijk gesierd met de naam Chilipoda (hetgeen klauwvoetig betekent) wordt in 4 groepen verdeeld, ieder met een naam langer dan het dier zelf.

Twee groepen herbergen een soort met 15 paar poten (in onze tuinen zeer algemeen); één groep bezit 21 tot 23 paar pootjes en de laatste groep verheugt zich in 35 tot 77 paar stappers. U ziet dus, 154 voetjes is het hoogste wat een "duizend"poot kan halen.

Om ons niet te verliezen in de details waarin, behalve het aantal oneven potenparen de groepen zich onderscheiden kunnen we stellen dat de duizendpoot over het algemeen voldoet aan de volgende omschrijving:

Hij heeft een lang, geleded lichaam, en aan elke geleiding zit een paar poten vast.

Nu is het eerste potenpaar in de loop van de evolutie omgevormd tot een stel flinke schaarachtige klauwen die onder de kop bij elkaar komen. In die klauwen monden gifklieren uit waarmee de prooi verlamd wordt.

Op de kop verheffen zich een paar lange voelsprietten waarmee het dier ruikt en tast.

Zonder deze installatie kan hij geen voedsel opsporen en is hij ten dode opgeschreven.

Verder is de duizendpoot door Moeder Natuur gul bedacht met drie paar kaken en, afhankelijk van soort en levenswijze, geen tot enkele ogenparen.

Het laatste paar poten bezit zintuigharen die goede diensten doen als het beest eens achterwaarts uit een spleet moet kruipen met zijn lange lijf.

Een duizendpoot is trouwens goed gepantserd, rug-en buikschilden bedekken elk segment, hetgeen deze tank niet hindert in het ontwikkelen van snelheid.

Om de ledematen en andere uitsteeksels schoon te houden beschikt het dier over een paar speekselklieren in de mondholte die een vloeistof afscheiden. Met zo'n veelheid aan poten en aanhangsels zou je verwachten dat hij hier een dagtaak aan heeft waarin voor andere levensbehoeften weinig tijd overblijft. Maar dat valt in de praktijk nogal mee.

Een dagtaak heeft de veelpotige friemel er in elk geval niet aan: onverwachte omstandigheden daargelaten brengt hij dit deel van het etmaal in rust door in de strooisellaag, onder stenen of in spleten. Als het er maar koel, donker en vochtig is. Vooral dat laatste is belangrijk, want ondanks zijn krijgshaftige bepantsering bezit de duizendpoot maar een dun huidje dat

gemakkelijk uitdroogt. Een zoonanbidder is hij derhalve niet. Maar als het schemert en het bruisende nachtleven begint is ook de duizendpoot van de partij. Hij is een goede jager die er een uitgebreide menukaart op nahoudt, waarop o.a. prikken: spinnen, pissebedden, slakken, kevers, zilversvisjes en women. Maar ook de duizendpoot ontkomt niet aan de kringloop van eten en gegeten worden. Op zijn beurt vormt hij een stevige hap voor vogels, padden, spitsmuizen en andere duizendpoten.

Van de 2800 soorten duizendpoten die de schepping met hun aanwezigheid opsieren scharrelen er slechts ca. 10 soorten in onze dreven rond, en met hun luttele centimeters zijn ze nóch indrukwekkend, nóch gevaarlijk (voor mensen dan).

Anders ligt dit in de tropen, waar alles nu eenmaal weelderiger proporties heeft dan elders. Zo kan in deze exotische oorden de reuzenduizendpoot de indrukwekkende lengte van ruim 26 cm bereiken, en met zijn gifkaken kan hij ook een mens aardig beetnemen.

Ook zijn de tropische soorten wat flamboyanter gekleurd dan hun veelal bruine neven in gematigder gebieden. Zij pronken met helder rode, groene of blauwe vlekken en met dit kleurenspeel willen zij waarschijnlijk aangeven dat ze niet voor consumptie geschikt zijn en niet graag voor de voeten worden gelopen.

De duizendpoot is geen sociaal wezen dat samen met andere soortgenoten broederlijk huis en hof deelt.

Natuurlijk moet er op gezette tijden iets aan het nageslacht gedaan worden, maar navorsing in dikke boeken bracht aan het licht dat het sexleven van Chilipoda niet veel voeten in de aarde heeft.

Naar verluidt vindt de bevruchting door indirecte overbrenging plaats. Het mannetje legt in de volheid des tijds een druppel sperma op een speciaal voor dit doel ontworpen web en het vrouwtje pikt dit dan op. Weinig poespas dus, en gezien het grote aantal duizendpoten een effectieve methode, maar de vonken springen er niet bepaald af.

Afhankelijk van de soort ondergaat het vrouwtje het moederschap verschillend.

Sommige graven de eieren simpel in en vinden dat ze daarmee genoeg gedaan hebben voor de verzekering van het voortbestaan, andere soorten kennen wel broedzorg.

De aanstaande moeder graaft een holletje, maakt hieromheen een koepeltje van aarde met een ventilatiekanaal en rolt zich vervolgens teder rond haar pakketje kroost in eivorm dat ze regelmatig poetst om schimmelvorming tegen te gaan.

Ze zal de peuters begeleiden tot ze op eigen beentjes kunnen staan, hetgeen enkele maanden in beslag neemt.

Duizendpootbabies, die veelal in de zomer het levenslicht aanschouwen komen, ieder naar de soort, in verschillende stadia van compleetheid uit het ei.

De nakomelingen van ouders met 15 paar poten hebben bij de geboorte minder geledingen en poten dan hun ouders.

Ze vervellen een aantal keren, en bij iedere vervelling komt er een geleding en een paar beentjes bij tot ze een volwaardig aantal stappers bezitten.

Borelingen van ouders met een groot aantal poten komen volledig toegerust uit het ei rollen.

Voor zo'n klein beest kan de duizendpoot vrij oud worden, als alles meezit kan hij de respectabele leeftijd van 6 jaar bereiken, waarvan hij er zeker 3 nodig heeft om volwassen te worden.

Het zal u duidelijk zijn dat een rustige oude dag weinig duizendpoten gegeven is in de vrije natuur. Nu wil het wel eens voorkomen dat met die hoeveelheid poten een onderdaan verloren kan gaan door allerlei oorzaken. Een duizendpoot zit daar niet mee: hij vervelt tijdens zijn leven een aantal malen, en dan worden weer nieuwe poten aangemaakt die op latere leeftijd wat korter zijn dan de rest, maar hij wordt er niet minder behendig door. Een flink aantal poten onder controle houden vraagt behendigheid en coördinatie, en wie de held van dit verhaal sierlijk aan zich voorbij ziet golven zal moeten toegeven dat het beestje aardig benen kan maken.

Een duizendpoot houdt zich bij voorkeur op in het open veld, maar er is één soort die nog wel eens in uw huis zijn opwachting komt maken. Hij is van Zuideuropese origine en daarom wellicht wat kouwelijk. De dreumes behoort tot de familie der Scutigera en is een zeer opvallende verschijning die hoofdzakelijk uit ellenlange poten en voelsprietten lijkt te bestaan.

Hij heeft grote ogen, en wie zich in zijn uiterst langbenige voorkomen verdiept zal begrijpen dat hij hiermee grote snelheden kan ontwikkelen.

Nu hebt u misschien in stijgende spanning zitten wachten op het moment dat ik de miljoenpoot ten tonele zou voeren als zijnde een superduizendpoot. Tot voor zeer kort meende ik dat de twee innige familiebanden bezaten maar tegenwoordig, zo wordt ons door geleerden meegedeeld, worden ze tot verschillende klassen gerekend met weinig onderlinge verwantschap. De miljoenpoot (die aan elk segment 2 paar poten heeft) behoort tot de klasse der Diplopoda waarvan op aarde 8000 soorten te bewonderen zijn. Hij heeft geen gifklauwen, is strikt vegetarisch en voedt zich voornamelijk met dood plantaardig materiaal, vruchten en soms kadavers. Hij doet goed werk in de humuslagen van de bossen, maar ook in uw composthoop voelt hij zich op zijn gemak. Net als de duizendpoot gaat zijn voorkeur uit naar een donkere vochtige behuizing en is hij goed gepantserd. Bij gevaar gaat hij over tot chemische oorlogvoering: hij scheidt bijtende vloeistoffen af (zoals blauwzuur) die huid en slijmvliezen van de vemetele aanvaller aardig kunnen irriteren. Bij grote tropische soorten kan ook de mens hier onaangenaam door worden getroffen, maar hier te lande doen ze alleen maar nuttige onschuldige dingen, net als de duizendpoot, om weer terug te keren tot ons oorspronkelijke onderwerp. Laat hem maar lekker scharrelen in uw tuin of het zich aangenaam maken onder stenen en hout, hij vraagt slechts met rust gelaten te worden en zijn zegenrijk nachtwerk te mogen doen. En wie zou hem hierbij nu een poot dwars willen zetten?

Yvonne Beerthuizen

WERKDAGEN VRIJWILLIG NATUUR- EN LANDSCHAPSBEHEER IN DUIN EN KRUIDBERG

De IVN-afdeling Midden Kennemerland, Werkgroep Bos- en Duinbehoud, organiseert komend najaar en winter weer werkdagen in Duin en Kruidberg voor vrijwilligers die iets willen doen in het natuur- en landschapsbeheer. Deze werkdagen zijn één zaterdag per maand, vanaf september tot en met februari.

Ook leden en donateurs van onze afdeling zijn van harte welkom op deze werkdagen!

De werkzaamheden zullen het komend seizoen o.a. bestaan uit het inrichten van bunkers als onderkomens voor vleermuizen, het uitdiepen van duinbeken, het uitdiepen van paddepoelen, het hooien van natte duinvalleien, het afplaggen van terreingedeeltes teneinde nieuwe verstuivingen op gang te brengen en eventueel het aanleggen van afrasteringen. Verder zal er natuurlijk aandacht besteed worden aan het edukatieve element.

Voor gereedschap en soep wordt gezorgd. Iedere medewerker is verzekerd vanuit het VNLB.

Je hoeft je niet speciaal op te geven voor deze werkdagen. Er wordt gewoon gewerkt met de aanwezige deelnemers. De exakte data en nadere informatie kunt u krijgen bij Hans de Haan IVN Midden Kennemerland 02510-28195 of Marc van Schie IVN Haarlem e.o. 023- 262283.

Aanvang steeds 9 uur.

Verzamelen bij de ingang van Duin en Kruidberg.

EN NU DE NATUUR IN

Sinds ik studeer, (ja het is zo, ik studeer!)
 zie ik de natuur met wetenschappelijke ogen.
 Ik zie veel meer, en ik ontdek veel meer.
 Maar daarvoor ben ik dan ook biologe.
 Kijk, larfjes van de Hepioplumus!
 Een snuittor en een aardvlooi en een hommelm.
 't Zijn van die allerliefste schepseltjes.
 Ik vang ze en ik doe ze in een trommel.
 Ik voel me één met de natuur, ja één,
 één met de worm, één met de engerlingen,
 één met de paardenhurk (ga van mijn been),
 één met de . . . kom hoe heten ze, ze springen!
 Nee, dat bedoel ik niet, die heb ik thuis,
 van zulke grote zijn het, ik heb er elf.
 Ik heb ook wantsen en één klederluis,
 het zijn ook creatuurtjes, zeg nou zelf.

*O, kijk wat een merkwaardig insect.
 Wat zou dat voor een insect wezen?
 Het is vliesvleugelig . . .
 Geleedpotig . . . ik heb het, een vlieg!*

Dansje:

Hoe lieflijk is de waterluis, de waterluis, de waterluis,
 de sprinkhaan en de ribbelmuis,
 alles wat zo groeit in de natuuuuuur.

uit: "Cabaretliedjes" door Annie M.G. Schmidt
 tekeningen Wim Bijmoer.

O, kijk daar eens, het eerste bilzenkruid,
 dat heeft zo'n eigenaardig liefdesleven...
 — staat in dat boek — nou het ziet er niet naar uit,
 misschien in het geniep, zo 's avonds even.
 Dat liefdesleven is wel praktisch, heur!
 Zo hygienisch hè!, bij al die planten.
 Bestuiving basta, en dan geen gezeur,
 wat is dat een verschil met oom en tante.
 O! Dolle kervel! O, wat is die dol!
 Ik houd toch zo van al die veldgewassen.
 En wilde zwezerik, mijn gemoed loopt vol.
 Ik voel me één met al die wilde grassen!
 En guichelheil! warempel kijk eens gauw.
 Dat tiert hier welig, nee dat weelt hier tierig...
 Dat wiert hier telig, kom wat is het nou?
 O, nee hoor, ik bedoel, dat teelt hier wierig...

*Och kijk eens wat een beeldig plantje.
 Wat zou dat voor een plantje wezen?
 't Is na... pardon, naaktzadig,
 't is vergroeibladig.
 Ik heb het... het is netelroos.*

Dansje:

Hoe lieflijk is de guichelheil, de guichelheil, de guichelheil,
 de gagel en de geitenkwijl,
 alles wat er bloeit in de natuuuuuuuur!

O, kijk die wijfjesspin daar op die muur!
 Ze is bezig met haar mannetje op te vreten.

Hoe mooi is dat, hoe wijs is de natuur.
 Ik krijg zo'n trek, ik heb weer niets te eten!
 O, kijk een donderbolk, waar blijft ie nou?
 Daar vliegt ie, o, nou is ie weer verdwenen!
 O, jee, nou zit ie in uw haar, mevrouw.
 Pas op! Hij legt zijn eitjes tussen tenen!
 O, kijk eens hier op deze groene spriet
 en kijk eens hier en daar en hier, en oooooo kijk daar es,
 dat lijkt wel een garnaal, dat kan toch niet,
 of is het een rhinoceros vulgaris?
 Daar zwermt de bijenkoningin, kijk daar,
 ze is aan het zwermen met haar bruidegommen.
 Allemaal darren! Hoe krijgt ze het voor elkaar?
 Bij ons zou je daar niet om moeten kommen!

*O, maar daar is de bijenkoningin,
 en daar heb je de hele zwerm ook...
 Au! Au! Hoeiiii Au!*

9, 10,
11 en 12
MEI:

IVN-HAARLEM OP STAP IN ZUID-LIMBURG

Op Hemelvaartsdag, 9 mei '91, vertrokken in alle vroegte 37 IVN-ers, verdeeld over meerdere auto's, richting Epen, Zuid-Limburg, om precies te zijn: kampeerboerderij "Het Zinkviooltje". Na wekenlang onaan- genaam koud weer was het een stralende dag. Rond ± 13.00 uur waren de meesten gearriveerd. Met een vrolijkheid die alles weer goed maakte, vertelde Anneke ons dat er géén dekens waren...

Ja, in iedere organisatie schuilt wel eens een foutje. Anneke en Greet verdienen echter alle lof voor de manier waarop ze dit probleem hebben opgelost. Een zéér geslaagde bliksemactie!

Na de lunch een wandeling. Laarzen bleken voor de meesten niet het meest ideale schoeisel; mensen met berg- en/of wandelschoenen bleken beter uitgerust voor deze wandeling (de nattigheid in het bos viel namelijk wel mee). Het was een ontspannen kennismaking met de directe omgeving van "Het Zinkviooltje" en met de deelnemers van dit heerlijke lange weekend.

Bij terugkeer in "Het Zinkviooltje" stond het diner al klaar. 's Avonds nog een wandeling in het Hellingbos van de Bergse Heide, westelijk van Valkenburg.

Vrijdag 10 mei.

Na het ontbijt een rondleiding in de Volmolen. De molenaar heeft ons uitgebreid verteld hoe deze molen werkt en waarom verschillende handelingen veranderd zijn:

- Géén juten zakken meer voor het meel uit hygiënisch oogpunt (warenwet!);
- Zakken niet zwaarder dan 25 kg. (arbeidsinspectie!);
- Afzuiginstallatie (gezondheidsdienst!);
- Nog enkele eisen van het Limburgs Landschap.

Het waterrad is tegenwoordig voorzien van metalen schoepen (vroeger waren die van hout), zodat het rad zomer en winter kan draaien. Veel bakkers uit de omgeving betrekken hun meel (tarwe en rogge) van deze molenaar. Bezoekers worden ook in de gelegenheid gesteld verpakkingen van 1 à 2 kg. te kopen.

Op de binnenplaats van de Volmolen stond onze volgende gids al weer klaar, nl. de heer Verwijst van het Limburgs Landschap. Alweer een boeiend verteller en alweer iemand, die niet op een uurtje keek. Hij vertelde ons alles over "zijn" Limburg; onze meegebrachte boterhammetjes en het drinken schoten er zelfs bij in!

Na een (verlate) pauze op het terras van "Het Zinkviooltje" stond Erik weer in de startblokken voor een wandeling naar het Bovenste- en Onderstebos met de fossielen Maaswand.

Na het diner hadden we een dialezing van de zéér enthousiaste heer Botterwijk van IVN Mechelen/Slenaken over de natuur, de architectuur en het cultureel/ sociaal leven van de Zuid-Limburger. Wij waren het er allemaal over eens: het is beduidend anders dan bij ons.

Zaterdag 11 mei.

Er waren toch echt weer wat "vroegge vogels" die met Erik op stap gingen. Na het ontbijt maakten de meesten van ons zich gereed voor een dagtocht naar België en wel naar het brongebied van de Geul. Acht auto's vertrokken via vaak heel smalle binnendoor-weggetjes, richting België. Nu is colonne-rijden al niet zo eenvoudig, maar, gezeten in een busje waarin men zowel vóór als achter goed in de gaten kan houden, kom je een heel eind. Nietwaar, Leo....?

Goed, nadat ook Fely's probleem was opgelost, begonnen we aan een fantastische wandeling. We kregen ruimschoots de tijd om de flora te bestuderen en daarna, tijdens een lange rustperiode op een heerlijke open plek in het bos, de zinkviooltjes.

Liesbeth vond het nodig iedereen alsnog wat beter te leren kennen en is daarin, door middel van een spel, goed geslaagd.

Erik had ons beloofd dat het een niet àl te vermoeiend dagje zou worden en we gingen dus welgemoed weer op stap. Door weiden, langs een klooster, door een dorpje en door bossen, al pratend en luisterend, volgden we de "leider". Tot, ja, enkele mensen hun benen toch wel héél erg begonnen te voelen. Een snelle blik op de kaart van Erik leerde ons dat we nu niet direct in de buurt van onze auto's waren en daarom werd besloten om enkele mensen wat rust te gunnen in een restaurant en met de chauffeurs en nog een paar "ijzeren Heinen" de auto's te gaan ophalen.

Het diner moest die dag uiteraard wat opschuiven en het afspraakje met de Slenaker kerkuil, die in de schoorsteen zou zitten, maar het die dag liet afweten, werd vervangen door inkijken en lezen van verschillende hier aanwezige natuurboeken, een spelletje rummy of klaverjas, of door zo maar een gezellig babbeltje.

Zondag 12 mei.

Na het ontbijt vertrokken we richting heemtuin Sjaloen van het IVN. En, ook hier een rondleiding door een zeer enthousiast verteller.

Om 11 uur volgde de afsluiting van deze fantastische Zuid-Limburg-trip met koffie en, hoe kan het anders, met Limburgse Vlaai. Per auto kon men nu verder beslissen wat men nog zou willen gaan doen; er waren daarvoor wat keuzemogelijkheden aangegeven. Aangezien wij Erik in de groep hadden, was er voor onze groep geen keuze: wij zouden het hele rijtje afwerken. Niemand maakte bezwaar, het weer was mooi, de omgeving schitterend en het bekijken ervan de moeite meer dan waard. Uiteindelijk was er toch nog een klein incident. Erik's enthousiasme voor de grote gele kwikstaart was niet te remmen en daarom waren hij en Ronald, op wie het enthousiasme was overgeslagen, bij het sluiten van de heemtuin voor een ieder onvindbaar. Uiteindelijk werden beiden door Lieven en Rose-Marie ontdekt, maar ingesloten en toen moest er nog "even" een hekje genomen worden....
Onze auto was om 20.30 uur weer thuis.

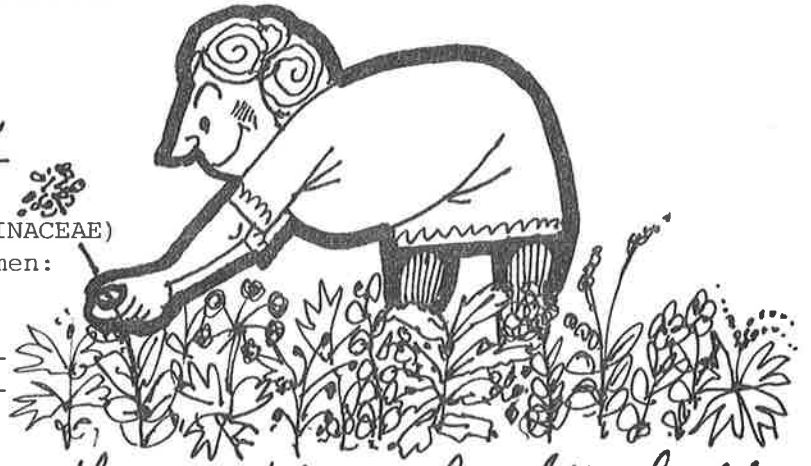
Samenvattend kunnen we concluderen:

Het enthousiasme tijdens deze dagen was groot;
de nodige incidenten waren goed voor sterke verhalen;
het weer was ons gunstig gezind;
deze trip is zeker voor herhaling vatbaar!

Rose-Marie v.d. Nouland

*****

de Smeerwortel

(SYMPHYTUM OFFICINALE L.-BORAGINACEAE)

De plant kent heel wat volksnamen: heembloem, keelwortel, hommelswortel (hommels kunnen met hun lange tong goed bij de diepliggende nectar komen), scheurwortel, schijfwortel, hondsbloem, heilbeen, ezelsoor, spekwortel en suikerwortel.

De plant behoort tot de familie der Boraginaceae (Bernagieachtigen).

eerbare en/of geneeskrachtige kruiden

De smeerwortel is overblijvend en komt overal voor waar de grond vochtig is: nat grasland, in greppels, langs oevers en langs bermen. De kleur van de bloemen (de plant bloeit van mei tot eind augustus) kan variëren van wit, via rose, tot violet. In het begin is de bloeiwijze nog een opgewonden spiraal, later ontvouwen de bloemen zich tot een eindstandige schicht, of bijscherm. Kinderen zullen in het algemeen de smeerwortel niet kiezen bij het maken van een veldboekje: niet alleen maakt de plant door de hangende bloemen een wat sombere indruk, maar bovendien zorgen de grote behaarde bladeren ervoor dat de plant snel verwelkt.

De smeerwortel wordt zo'n 40 tot 100 cm. hoog en heeft een vertakte, rechtopstaande stengel met dikke ruwbehaarde lancet- en eivormige bladeren. Dankzij haar borstelrig uiterlijk kan ze weer en wind trotseren. Ze behoort, evenals bv. het longkruid, tot de Ruwbladigen.

De Latijnse geslachtsnaam *Symphytum* is afkomstig van een Grieks werkwoord, dat 'samengroeien' betekent. Hiermee wordt direct al de helende werking: samengroeien of dichttrekken van wonden, aangeduid. De oude Grieken gebruikten nl. al de (fijn-gesneden) plant in kompressen bij kneuzingen en botbreuk. Het tweede deel van de naam: 'officinale' duidt op het voorkomen van de smeerwortel in middeleeuwse kloostertuinen en wel met name in de 'officina', de werkplaats van de kruidenbereider (apotheker) uit die dagen. We komen inderdaad de klassieke toepassingen van de plant in middeleeuwse kruidenboeken tegen, naast aanbevelingen om deze ook bij huiduitslag te gebruiken.

De smeerwortel bevat, naast looistoffen, veel slijm en werd (en wordt) daarom in de volksgeneeskunde toegepast bij aandoeningen aan de luchtwegen (bronchitis) en darmstoornissen (diarree).

Maar het meest gebruikte deel van de plant is toch wel de lange, vlezige en vertakte wortelstok. Van binnen is die slijmerig wit en van buiten bedekt met een zwarte schors.

Er wordt een poeder van gemaakt dat bloedstelpend werkt op verse wonden, en een zalf die, behalve laxerend, ook goed schijnt te werken bij het helen van slecht genezende wonden, bij bloeditstoringen en aderontstekingen.

De in het voorjaar nog fel-groene blaadjes werden in vroeger dagen door vooral arme lieden gegeten, maar smaken ook vandaag de dag nog goed in een salade. Uitgegroeide bladeren kunnen 'gesmoord' (gestoofd) worden als spinazie of, samen met kwark en yoghurt fijngeroerd, tot een gezonde en lekker smakende drank worden.

Wij vonden voor u een recept voor smeerwortelthee, toe te paseen bij diarree, keelpijn, of (slechthelende) wonden. Laat 25 gram gesneden wortel 5 minuten koken

in een kwart liter water en daarna 30 minuten trekken. Elke dag 1 à 2 kopjes ervan opdrinken. Ook uitwendig, met behulp van een kompres, toe te passen.

Tot slot wil ik hier graag Gerda Ariese citeren die in het juni-nummer van het "Heksloot-Nieuws" óók de smeewortel tot onderwerp had gekozen, en het volgende, fraaie verhaal als onderdeel van haar artikel gebruikte:

De "samentrekkende" werking van de wortels komt wel heel mooi tot uiting in het volgende verhaal van Johannes Philippus Hoehstetter:
Een dienstmeisje had een bad met smeewortel genomen, omdat ze voor maagd wilde doorgaan in haar huwelijksnacht. Haar mevrouw gebruikte hetzelfde badwater (sic!), maar was niet op de hoogte van de "genezende" werking ervan. Haar echtgenoot verbaasde zich er 's avonds over "hoe zij haar maagdom weder zou verkregen hebben".....

*****

Minder weerstand door zonnebril

Het dragen van een zonnebril heeft een nadelige invloed op het immuunsysteem, zo verklaart dr. Ott, expert op het gebied van licht, in The Swannanoa Health Report.

Ook getinte contactlenzen zouden dit effect hebben. Volgens deze Amerikaanse deskundige is het waarschijnlijk dat UV-licht via het oog het immuun-systeem stimuleert.

Russische onderzoekers ontdekten dat een versterkte opname van UV-licht de kans op verkoudheid met de helft doet afnemen.

*****

Kikker komt in melkwinkel. Melkboer vraagt:

"Wat kan ik voor je doen?"

Vraagt de kikker: "Kwarrrk, kwarrrk".

Wat zegt een eend in de Vogelmeerpolder?

"Kwik".

Ik liep laatst langs een dierenpension dat "vrijheid" heet, maar er was geen hond te zien.

*****

OP EEN OLIFANT door Kees Stip

Een olifant uit Emmeloord

kon dansen op het slappe koord.

Hij maakte daarvoor van tevoren zijn wangen wit en ook zijn oren.

Waardoor dat koord, als het hem zag,

al slap hing van de slappe lach.

MILIEU

welk materiaal mag op de **COMPOSTHOOP** ?

De helft van de inhoud van onze vuilniszak is geschikt voor compostering. Maar wat precies bij welke helft hoort, is niet altijd even duidelijk.

Daarom de volgende tips:

onbeperkt op de composthoop mogen: fruitschillen (behalve schillen van citrusvruchten), rauwe groente, eierschalen, visgraten, theebladeren en -zakjes, koffiedik en filterzakjes, bloemen en mest van huisdieren.

in beperkte hoeveelheid: etensrestjes (niet te zout en te vet), aardappelschillen, schillen van citrusvruchten, stro en zaagsel, gras, wol en vilt.

niet op de hoop mogen: botjes, oud brood, kaas, vet en olie, houtskool, asbakvulling, stofzuigerzak-met-inhoud, kattenbak- en vogelkooikorrels, watten, voden, papier.

Tuinafval, als bladeren, schors en takjes, komt in de zomer in grote hoeveelheden vrij. Hiervan kunt u beter een aparte composthoop maken. Doe er geen hulstblad, klimop en dennenaalden bij; die verteren slecht.

uit: Milieudefensie

*****

— VAN DE LEESTAFEL —

U I T G A V E	U I T G E V E R				O P M E R K I N G E N
	NAAM	ADRES	POSTCODE/PLAATS	TELEFOON	
Natuur- en Milieuzorg op school, handleiding voor een milieuhuishoudplan. 2 versies: a. voor leerkr. basisonderw., b. voor V.O. à f 5,-	IVN, A'dam	Plantage Middenl. 41	1018 DC A'dam	020/228115	ruim 20 leerkr. uit het V.O. ontwikkelden proefondervindelijk strategie om tot betere instructie milieuzorg op scholen te komen.
Vogels, hoe leven ze? f 19,90	via boekhandel. ISBN nr. 90-71331-02-4				wanneer is deze diergroep ontstaan, waar stammen ze vandaan, hoe kwam de ontw. tot stand anatomie, spec. aanpassingen, rui, trek, overwinteren, voortpl., voedselzoeken, etc.
Brochure "Hoe leren volwassenen?" f 4,50	IVN, A'dam	Pl. Middenlaan 41	1018 DC A'dam	020/228115	ervaringen docentenopl. Na-tuurcursus in N.Brabant: didactische aanpak, oefenen, instructie, reflectie, zelfstudie, e.d.
2 pocketboekjes voor basis- en voortgez. ond. f 5,- p.s., excl. verzendkosten	MILIEUBOEK i.s.m. Landelijk steunpunt Natuur- en Milieu-Educatie	Pl. Middenlaan 2/h	1018 DD A'dam	020/6244989	compact verz. van diensten, lesmat., achtergrondlit., nascholingsaanbod, spelmaterial, suggesties, etc.
Voorjaarscatalogus	MILIEUBOEK	Postbus 18169	1001 ZB A'dam	020/6244989	gratis, excl. verzendkosten
"ZOOGDIER", nieuw tijdschr. (4x p.j.) f 22,50 p.j.	Ned. Ver. v. Zoogdier-kunde en -bescherm. (VZZ) en Belg. Nat. Camp. Bescherming Roofdieren (NCBR)	Proefnummers verkrijgbaar door storting van f 2,50 op postrek.nr. 203737 t.n.v. penningm. VZZ, A'dam			actueel verz. van vóórkomen van zoogdieren in NL, B en L. Biologie van vleermuizen, muskusrat, steenmarter, etc. bescherming en beheer.
"Een gat in de lucht", producten die de Ozonlaag aantasten. Ook de alternatieven komen aan de orde. 64 pag., gratis	MILIEUDEFENSIE	Postbus 19.199	1000 GD A'dam		excl. verzendkosten, te betalen via acceptgirokaart
"Het milieu van de natuur" Een boek om milieuschade in de natuur te herkennen. 240 pag. f 19,90	MILIEUDEFENSIE	Postbus 19.199	1000 GD A'dam		natuur- en milieugids voor milieubeschermers. Betaling via acceptgirokaart

Presentatieavonden 25 maart en 3 april j.l. over de nota Natuurbeheer in de Amsterdamse Waterleidingduinen.

Plaats: Vestigingsgebouw Leiduin
Vogelzangseweg 21, Vogelzang

In deze nota geeft men een visie over een beheersvorm van de Nederlandse flora en fauna 1990 - 2000 en hoe deze beter kan gedijen.

Ir. Gast opende de vergadering met een presentatie over water en waterwinning, verleden, heden en toekomst.

Vervolgens behandelde drs. Cousin de specifieke technische, commerciële en ecologische aspecten.

Er waren vertegenwoordigers aanwezig van o.a. de Vogelwerkgroep Zuid - Kennemerland, KNNV, IVN afd. Haarlem.

Er werd een nota A uitgedeeld met veldwijzer deel B.

Tijdens het vragenuurtje was één van de belangrijkste opmerkingen dat in de begrotingsrecapitulatie het bedrag voor onderzoek (f 300.000,-) scherp afsteekt tegen het bedrag van ruim 10 miljoen gulden bestemd voor het vervangen van asfalt- door klinkerwegen (nog geen 3%).

Ook begreep men niet goed dat tijdens de opening van het nieuwe laboratorium een trinloop was georganiseerd terwijl het A.W. beleid er op gericht is het aantal trimmers terug te brengen.

Niet geheel voldaan verlieten de ca. 20 aanwezigen om 23.00 uur de vergadering

Cor Pennekamp
Secretaris

CHEMISCHE oorlog

Platvissen, zoals de ons welbekende schol en tong, zijn slechts schijnbaar een makkelijke prooi voor haaien.

Menige platvis beschikt over een arsenaal chemische wapens, waarmee ze hun vijanden op de vlucht jagen. In de jaren zeventig ontdekten biologen al dat platvissen gifklieren hebben in buik- en staartvinnen. Welke gifstoffen de dieren uitscheiden, was toen nog niet bekend.

Twee jaar geleden slaagden Japanse onderzoekers erin een tipje van de sluier op te lichten: de gifstoffen waren bepaalde eiwitten, peptiden genaamd. Nu heeft dezelfde Japanse onderzoeksgroep drie peptiden kunnen isoleren, die de chemische verdediging van de platvis vormen. Ze noemen die drie stoffen pardaxine p-1, p-2 en p-3.

Deze eiwitten vormen opvallend veel gelijkenis met het bijengif melittine. Experimenten met het pardaxine hebben aangetoond, dat haaien bij een bepaalde concentratie op de vlucht slaan. (EOS)

PERSBERICHT

DE BIJ EN WIJ, van 29 april t/m 27 september in het Pieter Vermeulen Museum.

Veel mensen hebben gemengde gevoelens over bijen. We waarderen ze om hun honing en andere nuttige produkten. Maar.... bijen kunnen ook steken en daarom blijven de meeste mensen liever bij ze uit de buurt.

Voor deze laatste groep is de tentoonstelling DE BIJ EN WIJ een prima gelegenheid om toch iets meer over deze interessante dieren te weten te komen.

Deze tentoonstelling gaat niet alleen over bijen, maar laat ons ook kennismaken met de hommels. Bijen en hommels zijn belangrijk bij de bestuiving van veel bloemen. Ze zijn daarom onmisbaar in de natuur. Ook in de tuinbouw worden ze ingezet, bij voorbeeld bij de bestuiving van augurken en aardbeien. Zo brengen ze zelfs geld in het laatje.

Daarnaast zijn ze nuttig voor mensen door hun produkten. Honing kennen we allemaal, maar er zijn daarnaast nog heel wat andere produkten waarvan er veel ook als geneesmiddel worden toegepast.

De tentoonstelling laat een groot aantal voorbeelden zien.

Het is dan ook geen wonder dat er mensen zijn die wel van bijen houden.

De tentoonstelling laat ons zien wat er allemaal nodig is om bijen te houden.

Het leven van de bij blijkt heel interessant. Wist u hoe het er in een bijenfamilie aan toe gaat? Of wist u hoe bijen elkaar vertellen waar lekkere hapjes te vinden zijn? Wist u dat het bijeooog een heel andere kijk op de werkelijkheid laat zien? Met behulp van "drukknopjes", computer-simulaties e.d. kunt u het antwoord op al deze vragen zelf ontdekken.

Vroeger waren er meer bijen en hommels dan nu. Maquettes laten zien hoe dat komt en ook wat er aan gedaan kan worden om weer meer bijen en hommels terug te krijgen.

Kortom, DE BIJ EN WIJ is een boeiende tentoonstelling voor jong en oud. Dat de kinderen serieus genomen worden blijkt uit de speciaal voor hen geschreven teksten die op hun eigen hoogte zijn aangebracht op de panelen.

Bovendien zijn er werkbladen voor verschillende leeftijden gemaakt.

De tentoonstelling is gemaakt door het Milieu Educatie Centrum uit Eindhoven, in samenwerking met de bijenverenigingen V.B.B.N. afd. Eindhoven, St. Ambrosius afd. Eindhoven en afd. Tongelre. De tentoonstelling is te zien in het Pieter Vermeulen Museum, Moerbergplantsoen 20 te IJmuiden.

Openingstijden: Maandag t/m vrijdag 9.30 - 17.00 uur

eerste zondag van de maand 9.00 - 17.00 uur

21 juni t/m 21 augustus elke zondag 9.30 - 17.00 uur

Nadere informatie: Joke Herder- Brouwer
Pieter Vermeulen Museum
tel. 02550 -36726

*****

Hongertocht naar de dood...

De panische trektochten van de berglemming, een kleine woelmuis uit het noorden van Noorwegen, worden veroorzaakt door het stokken van de voedselkringloop. In jaren van overvloed krijgt een wijfje in het voortplantingsseizoen soms wel vier nesten van acht jongen, in plaats van de gebruikelijke twee nesten van vijf. De hieruit voortvloeiende bevolkingsexplosie verandert de overvloed in een tekort. Als reactie gaan dan reusachtige groepen lemmingen op voedseltrektocht, op zoek naar wortels en gras. In hun tomeloze drang tot voedselzoeken storten ze zich over steile hellingen in rivieren, en zelfs in zee.

*****

MANTELZORG

Een bepaald soort vleermuis heeft bloed als voornaamste gerecht op het menu staan. Per maaltijd drinken deze dieren hun eigen lichaamsgewicht aan bloed; daarmee voeden de vrouwtjes niet alleen hun jongen, maar ook hun naaste verwanten. Een vleermuis die bloed wil geven of zin heeft in een slokje bloed, maakt dit duidelijk door een andere vleermuis zachtjes aan buik of oren te knabbelen en te likken.

Dacht men eerst aan een soort groepsverzorging, vergelijkbaar met het vlooien bij apen, bij nader onderzoek bleek dat alleen vlak vóór het opgeven van bloed aan andere dieren geknabbeld werd. Moeders voelen, vóór ze bloed afgeven, of de buik van hun jongen gevuld is en jongen maken met hun geknabbel duidelijk dat ze honger hebben.

(New Scientist)

*****

EXKURSIEPROGRAMMA

woensdag 18 September, AMSTERDAMSE WATERLEIDINGDUINEN,
avondwandeling; vertrek 19.30 u.
ingang OASE van de AWD. Vogelenzangse weg, Vogelenzang.
toegangskaart is verplicht.
Aanmelden bij Marijke Zoetelief tel. 023-287171.

Door de barse Varanger, het ten westen van de Moermanskust gelegen dorado voor vogelaars en "andersgezinden" met o.a. bezoeken aan bekende vogelmoerassen en drie onderling nogal verschillende zeevogelrotsen en de noordelijkste Jan van Gentenkolonie ter wereld.

Allerlei Noordscandinavische, hoogarctische, Siberische en Atlantische vogels en andere bijzondere planten en zoogdieren van dit gebied.

Aanvang 20.00 uur; Zalencentrum Overveen, Ramplaan 108, Haarlem (buslijn 4). Informatie bij Carla Leyzers Vis 023-384606. Honden niet toegestaan.

zondag 27 oktober: HEKSLOOTPOLDER, Vogelexkursie

met speciale aandacht voor doortrekkers en wintergasten.

Georganiseerd i.s.m. de Ver. tot Behoud van de Hekslootpolder en de Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland.

Vertrek 8.00 uur 's morgens; hoek Jan Gijzenkade/Vondelweg, Haarlem.

Duur ruim 2 uur; kijker meenemen.

Aanmelden bij Fred Hagens 023-312427. Honden niet toegestaan.

● **dinsdag 19 november, DIA-LEZING, Tussen Randmeer en Uddelermeer.**

Georganiseerd door de Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland.

De heer W. Janszen vertelt over vogels, bloemen, vlinders en landschappen van de Veluwe. Nadruk op vogels: herkenning, broedbiologie, leefwijze en voedsel. Ook heel geschikt voor beginnende vogelaars.

Aanvang 20.00 uur; zaaltje Stadskweektuin, Kleverlaan 9, Haarlem.

Buslijnen 1, 2, 3, 5, 6 en 70. Honden niet toegestaan.

dinsdag 26 november, DIA-LEZING, Muurflora. Door Dr. W. Kruyt.

Het boeiende leven op oude muren.

Na de bacteriën, algen en mossen verschijnen pas de varens en bloemplanten.

Hoe komen er planten op een muur? Hoe komen zij aan voedsel?

Aanvang 20.00 uur; zaaltje Stadskweektuin, Kleverlaan 9, Haarlem, de zaal is open vanaf 19.30 uur. Duur ong. 2 uur; entree f2,-.

Informatie Carla Leyzers Vis 023-384606. Honden niet toegestaan.

● **dinsdag 17 december, DIA-LEZING,**

Herfst en winter in de Amsterdamse Waterleiding Duinen.

Georganiseerd door de Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland.

Vogels en landschappen die je in herfst en winter kunt aantreffen; door de heer H. Vader.

Aanvang 20.00 uur; zaaltje Stadskweektuin, Kleverlaan 9, Haarlem.

Buslijnen 1, 2, 3, 5, 6 en 70. Honden niet toegestaan.

zaterdag 28 december, AMSTERDAMSE WATERLEIDING DUINEN, Vogelexkursie.

Georganiseerd i.s.m. de Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland.

Ook exkursiegroep speciaal voor kinderen!

Duur 2-3- uur; kijker meenemen. Toegangskaart verplicht.

Vertrek 10.00 uur; ingang Oase van de AWD, Vogelenzangseweg, Vogelenzang.

Aanmelden bij Eric van Bakel 023-257228 Honden niet toegestaan.

BELANGRIJK

- De koördinatoren en hun telefoonnummers staan voortaan direkt bij de betreffende exkursie genoemd; dus niet meer apart op de binnenflap.
Voor de meeste exkursies dient u zich vooraf telefonisch aan te melden i.v.m. het te verwachten aantal deelnemers. Voor enkele grotere evenementen is dit niet nodig en kunt u alleen bellen voor informatie. Graag goed onderscheid maken tussen "aanmelden" en "informatie" teneinde de koördinatoren niet onnodig lastig te vallen.
Voor aanmelden en informatie graag uitsluitend bellen tussen 19 en 20 uur.
- De wandelingen duren ongeveer anderhalf uur. Deelname aan de activiteiten is gratis. Voor beide geldt: tenzij anders vermeld.
- Wij maken onze medewandelaars er op attent dat het meenemen van **honden** in het algemeen **verboden** is op bovenstaande activiteiten.
- Natuurlijk is het een goed idee om met openbaar vervoer of fiets te komen!

Hr Th Litjens
Heemsteedse Dreef 293
2101 KJ Heemstede
230173

EXKURSIEPROGRAMMA

JAAR 1991

zondag 18 augustus: AMSTERDAMSE WATERLEIDING DUINEN, Kinderexkursie.

De kinderen vanaf 4 jaar gaan in principe alleen op stap met de gidsen, zondig kunnen ouders mee met het kind. Het is de bedoeling dat de ouders (en andere ouderen zonder kinderen) tegelijkertijd als aparte groep een rondleiding krijgen.

De ouders en kinderen zullen elkaar na ong. anderhalf uur weer ontmoeten bij het startpunt. Honden niet toegestaan. Vertrek 14.00 uur; ingang Oase van de AWD, Vogelenzangseweg, Vogelenzang (vlakbij Leiduin). Toegangskaart verplicht. Aanmelden bij Marijke Zoetelief 023-287171.

zondag 1 september: AMSTERDAMSE WATERLEIDING DUINEN, Algemene exkursie met speciale aandacht voor roofvogels.

Vertrek 10.30 uur; ingang Pannenland van de AWD, Bekslaan, Vogelenzang (achter Huis te Vogelenzang).

Duur ong. 4 uur; kijker en lunchpakket meenemen. Toegangskaart verplicht. Honden niet toegestaan. Aanmelden bij Eric van Bakel 023-257228.

zaterdag 21 september: GROENENDAAL, Algemene wandeling.

Vertrek 10.00 uur; Restaurant Groenendaal, Groenendaal 3, Heemstede. Honden niet toegestaan.

Aanmelden bij Marijke Zoetelief 023-287171.

zondag 29 september: KENAUPARK EN BOLWERK,

Exkursie met hoofdthema bijzondere bomen.

Vertrek 10.30 uur; Marechaussee-Villa, Kenaupark 4, Haarlem. Aanmelden bij Jaap Kuypers 023-260144. Honden toegestaan.

zondag 6 oktober: ELSWOUT, Paddestoelendag.

Lezingen over paddestoelen om 10, 11, 12, 13 en 14 uur met aansluitend exkursies om 10.30, 11.30, 12.30, 13.30 en 14.30 uur. Speciale kinderexkursie om 12.30 uur. De plaats waar de lezingen en overige binnenactiviteiten gehouden worden, zal ter plekke aangegeven staan; ook tentoonstelling, creatieve kinderhoek en Groene Winkel aanwezig. Mogelijkheid tot vrije rondwandeling over het landgoed aan de hand van een routebeschrijving met veel wetenswaardigs over historie, landschapselementen en flora van het terrein. Toegangskaart verplicht. Honden niet toegestaan. Informatie bij Carla Leyzers Vis 023-384606. Aanmelden onnodig.

zondag 13 oktober: KOP ZEEWEG/BLOEMENDAAL AAN ZEE, Vogeltrek.

Georganiseerd i.s.m. de Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland.

Duur 2-3 uur; kijker meenemen.

Aanvang 8.00 uur 's morgens; Kop Zeeweg, Bloemendaal aan Zee.

Aanmelden bij Eric van Bakel 023-257228. Honden niet toegestaan.

zaterdag 19 oktober: WOESTDUIN/LEIDUIN, Paddestoelenexkursie.

Vertrek 10.00 uur; parkeerplaats Leiweg, Heemstede-ZW.

Aanmelden bij Mieke Wilmink 023-287528. Honden niet toegestaan.

dinsdag 22 oktober: DIA-LEZING, Vogels.

Georganiseerd door de Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland i.s.m. de KNNV en het IVN Haarlem. Lezing door de heer E.M. Bunders, bioloog:

"Zwerftochten langs de Noordnoorse IJzseekust en zeevogelrotsen".